

Boris M. Gombač

Slovenska socialna demokracija v Trstu 1889–1900

UDK 323.2(450.369)»18«

GOMBAČ Boris M., dr., Narodni muzej, SI-1000 Ljubljana, Prešernova 20

Slovenska socialna demokracija v Trstu 1889 – 1900

Zgodovinski časopis, Ljubljana 60/2006, št. 1–2 (133), str. 95–121, cit. 107

1.01 Izvirni znanstveni članek; jezik Sn. (En., Sn., It.)

1889 v Trstu ustanovljeno Delavsko društvo so vodili italijanski, slovenski in nemški socialisti, vendar so se prvi vedno čutili nekaj več, kar so kazali s svojimi kandidaturami na volitvah (1891, 1897, 1901) in z oviranjem slovenske socialne demokracije. Zaradi velikega števila slovenskega delavstva v Trstu so tja prišli socialistični agitatorji iz zaledja, ki so ustanovili svojo socialistično stranko, ki je konkurirala italijanski. Na teoretičnem polju je federalizem v avstrijski socialni demokraciji zamenjal centralizem in tudi nezgodovinski 'narodi so se lahko postavili v vrsto za ž zgodovinskimi'. Svoje drugačnosti niso socialisti nikdar izkoristili do konca, saj so spregledali marsikatero stavko in krivico. Delavske elite so zanikale pavperizirano delavstvo in ga puščale na robu razvoja. Tudi razredna stranka se je otepal nacionalizma.

Avtorski izvleček

UDC 323.2(450.369)»18«

GOMBAČ Boris M., PhD, National Museum of Slovenia, SI-1000 Ljubljana, Prešernova 20

Slovene Social Democracy in Trieste in the Period between 1889 and 1900

Zgodovinski časopis (Historical Review), 60/2006, No. 1–2 (133), pp. 95–121, 107 notes

Language: Sn. (En., Sn., It.)

The Workers Society, founded in Trieste in 1889, was lead by Italian, Slovene, and German socialists. Although on an equal footing, the Italians felt superior to the other two groups, which was evident from their candidacies for the 1891, 1897, and 1901 elections as well as from the manner in which they tried to hinder Slovene social democrats. Since Trieste had a large Slovene population, Slovene socialist agitators from the hinterland had been brought to the city, where they founded their own socialist party that competed with the Italian one. Since the former centralistic system had been replaced by federalism in the social democracy of Austria even the nations that were, so to speak, »without their own history«, had been allowed to join in and stand in line behind the »historic nations.« Yet the socialists never managed to capitalize upon their being different from others. Denying the existence of impoverished working masses, this workers' elite had overlooked many a strike and injustice and hurried ahead, leaving others far behind. It also had to struggle against nationalism.

Author's Abstract

Resnejšo pobudo za ustanovitev organizirane italijanske, slovenske in nemške socialno demokratske stranke v Trstu, lahko datiramo v konec devetdesetih let 19. stoletja. Kot vsak razvoj, tako tudi uveljavljanje tamkajšnje socialne demokratske misli ni bilo enostavno. Gibanje je doživljalo svoje vzpone in padce, vzrok za to pa lahko iščemo v splošnem družbenem razvoju v Evropi, oz. bolj specifično v Avstriji. Tako kot drugje, se tudi v Trstu nekaj visoko kvalificiranega delavstva in intelektualcev, ki so ugotavljali, da je politični razvoj še vedno privilegiral elite in na demokratičnem robu puščal večino produktivnega prebivalstva, ni več zadovoljevalo z liberalizmom in nacionalnim navdušenjem, za katere so izgorevali v prejšnjih desetletjih. V prepričanju, da je liberalizem že izrabil svoj bonus naprednosti, so se ti sloji začeli obračati k socialističnemu gibanju, ki je takrat veliko obetalo.

V Trst, ki se je v drugi polovici 19. stoletja iz trgovskega, hitro spreminjal v enega vidnejših industrijskih centrov Sredozemlja, je sčasoma v socialističnem gibanju prihajalo do zanikanja anarhičnih gibanj in do prodora nemškega modela organiziranja delavskega gibanja. Ta je desetletje po pariški komuni opravil z asociacionizmom in uveljavil centralistično strukturiran model delavske stranke, ki je prisegala na postopnost akcije in na sindikalizem. Ker je dunajski socialistični krog tesno sledil socializmu, ki se je razvijal v Nemčiji, je bilo treba na skoraj iste resolucije in skoraj iste sklepe počakati le nekaj časa.

Socialno demokratsko organizacijo so v Avstriji ustanovili relativno pozno. Za to poznalci navajajo tri vzroke in sicer: izredno togo notranjepolitično državno zakonodajo v času Taaffejeve vlade (1879–1893), nerazčiščeno stališče avstrijskih socialistov do načinov rušenja kapitalizma in njihovo neodločno držo v zvezi z nacionalnim privilegijem 'zgodovinskih', na račun 'nezgodovinskih' narodov. Avstrijska socialna demokracija, ki naj bi bila pravična do vseh članov družbe, je prav na teh temah zaostajala za družbenimi dogodki. K hitrejšemu političnemu zorenju je veliko prispevala uvrstitev Avstro-Ogrske med evropske velesile. Tekma na svetovnem prizorišču je zahtevala hitro brisanje obsoletnih družbenih sistemov in načenjali so se fevdalizem, privilegiji kast in brezmejno trošenje višjih slojev. Kapitalizem je pognal kri po žilah tudi demokratičnemu razvoju, vendar so se istočasno vse glasneje začeli oglašati brezpravni razredi in brezpravni narodi, ki so zahtevali svoj delež pri gradnji nove družbe. Tem reformnim načrtom so se od leta 1889 pridružili tudi avstrijski socialni demokrati.

Do ustanovitve Avstrijske socialno demokratske stranke (ASDS) leta 1888/89 se je delavstvo v avstrijski polovici in posledično tudi v Trstu združevalo v delavskih podpornih društvih, ki so se razvila v okviru meščanskih strank. Temu vse bolj številnemu sloju je Taaffejeva vlada, na temo delavskih pravic, odobrila nekaj zakonov (11 urni delavnik, 24 urni nedeljski počitek, omejitev zaposlovanja mladoletnih v industriji do 14. leta starosti, uvedba bolezenskega in nezgodnega zavarovanja), ki naj bi zmanjšali socialni pritisk na najrevnejše sloje. S takim načinom reševanja nakopičenih vprašanj sta se strinjali italijansko tržaško delavsko društvo Società' operaia triestina (1869) in slovensko tržaško Delavsko podporno društvo (1879). Obe tržaški delavski društvi sta našli zavetje pri meščanskih strankah in sicer italijansko društvo pri liberalnih nacionalcih, slovensko pa pri političnem društvu Edinost. Medtem ko je prvo izdajalo svoj samostojni časopis (L'operaio), so slovenski delavski agitatorji uporabili kar strani časnika Edinost.¹

Zamislil o tem kako naj bi se vprašanja delavstva pozitivno rešila, je v letih 1888/89 začela širiti prav ASDS, ki je na 1. kongresu izglasovala Hainfeldski program, ki so ga ob nemški, podprla tudi vsa ostala narodna socialno demokratska društva iz Avstrijske polovice (Slovenci, Čehi, Italijani, Poljaki in Ukrajinci). Program, ki je nastal pod vplivom dr. Viktorja Adlerja je na nek način povzemal program Druge internacionale (1889) in je, po proglasitvi 1. maja za delavski praznik, načelno opravil z anarhizmom na eni in asociacionizmom na drugi strani, zavrgel je reformizem in proglasil splošno stavko kot sredstvo pritiska za doseganje sindikalnih ciljev. Potem ko si je Adler pri centralizaciji stranke podredil tako radikalno in kot zmerno strujo, je svoje delo usmeril v dve smeri: na eni strani je skušal organizirati čim več proletariata v političnih, strokovnih, prosvetnih in drugih svojih organizacijah, na drugi strani pa ga je želel vključiti v politično dogajanje in ga vzgajati, »da bi (proletariat) duhovno zrel dočakal čas, ko se bo kapitalistični družbeni red sesul.«² V glavnem se je Adler zgledoval po socialni demokraciji v Reichu, kjer je prevladal Karl Kautsky, ki je v Erfurtskem programu razložil, da je le močen sindikat osnova za sposobno in bojevito

¹ Boris. Gombač, Ustanovitev JSDS v Trstu, Jadranski koledar 1976, str. 205.

² Ferdo Gestrin – Vasilij Melik, Slovenska zgodovina 1792 – 1918. Ljubljana 1966, str. 219.

delavsko stranko. Adler bi se namreč tako kot Kautsky, pri prodoru socialne demokracije rad izognil Bernsteinovemu revizionizmu na desnici in revolucionarnosti Rose Luxemburg na levici organiziranega delavskega gibanja.

ASDS je v Heinfeldskem programu zahtevala svobodo tiska, svobodo združevanja ter splošno, enako, direktno in tajno volilno pravico. Zahtevala je še uvedbo brezplačnega in nekonfesionalnega pouka v osnovnih šolah, ločitev cerkve od države, uvedbo osemurnega delavnika in pravico do delavskega združevanja z možnostjo sklepanja delovnih pogodb. Dr. Adler je želel s tem programom mobilizirati delavski razred in ga s parlamentarizmom popeljati na pot političnega soočanja z drugimi strankami. To naj bi bilo nadomestilo za bolj revolucionarne rešitve, ki so jih predlagali na skrajni levici. Da bi si izborila svoj politični prostor je ASDS od Dunaja do Prage, Ljubljane in Trsta začela z načrtnim izdajanjem strankarskega časopisja, z izobraževanjem delavstva, ki se je vršilo na delavskih shodih ter z vsakoletnim praznovanjem »prvega majnika, ki ga sodrugi od leta 1891 praznujemo kot naš delavski praznik«. Ob uspešnem promoviranju sindikalizma, kot politične smeri, ki je nadomestila »krvavce«, so se neprijetna vprašanja začela postavljati na torišču nacionalne neenakosti. Že na prvem zboru ASDS se je dr. Adler odločil za kompromis, ki je, da ne bi odkril strankarske šibkosti na teoretičnem polju narodnega vprašanja, obsodil predvsem narodnostni boj meščanskih strank.³

Tako kot v Hainfeldu so na nekatere nestrte orehe nacionalizma pri ustanavljanju večnarodnega socialno demokratskega društva naleteli tudi v Trstu. V duhu internacionalizma so pobudniki društva La confederazione operaia Antonio Gerin in Lucano v italijanščini in Lachs v slovenščini in nemščini marca, aprila, maja in avgusta leta 1888, sklicali nekaj javnih shodov za tržaške delavce, kjer so jim razlagali pojme kot razredni boj in internacionalizem s katerima so želeli združiti italijansko, slovensko in nemško delavstvo v eno društvo. Potem, ko je 22. 2. 1889 v Trstu izšla prva številka časnika La confederazione operaia, so 3. 5. istega leta sklicali še prvi kongres istoimenskega društva, ki so mu dodali še slovensko (Delavska zveza) in nemško sekcijo (Deutscher Leseverein). Kot osnovni program si je društvo La confederazione operaia postavilo pospeševanje povezovanja delavcev ne glede na narodnost, jezik in vero in napovedalo odločen boj za splošno izboljšanje položaja delavstva. Glede organizacijske strukture so v statutu določili, da bodo Zvezo sestavljale jezikovne skupine z odbori na čelu, ki bodo potem volili njen glavni odbor. Sedež slovenske sekcije Delavske zveze je bil od septembra 1889 dalje v tržaškem predmestju Škedenj, kjer je bilo ob nastajajoči železarni še veliko industrijskih obratov, ki so zaposlovali v glavnem slovensko delavstvo.⁴

Društvo La confederazione operaia – Delavska zveza – Deutscher Leseverein so načelno vodili italijanski grafik Carlo Ucekar, slovenski aktivist Ljudevit Zadnik in nemški delavec Johan Pregant, čeprav je skušal vodstvo vsega društvenega življenja vedno prevzeti že omenjeni Ucekar. Trojezično društvo si je že zelo zgodaj nabralo kar nekaj nasprotnikov, saj so morali od prvih dni dalje premagovati številne zapreke, ki so bile na nek način strukturno vgrajene v tržaški večjezični politični vsakdan. Na večjo ali manjšo avtonomijo društva La confederazione operaia – Delavska zveza – Deutscher Leseverein je vplivalo več faktorjev, med njimi italijanski nacionalizem, nerešeno vprašanje dvojezičnosti, skrajno razdeljen politični prostor in slovensko tradicionalistično nacionalno gibanje.⁵ Italijanski nacionalisti, dediči Risorgimenta so nasprotovali Zvezi zaradi njenega zavzemanja za demokratični volilni red, saj bi s tem manjšina izgubila prevlado nad večino. Zvezo so šikanirali tudi zaradi njenega

³ Gestrin-Melik, Slovenska zgodovina..., op. cit, str. 219.

⁴ La confederazione operaia, št. 15, z dne 27. 9. 1889.

⁵ Il Piccolo, z dne 14. 5. 1888.

vztrajanja na načelih večjezičnosti, pa čeprav je statistik Adolf Ficker leta 1857 v mestu naštel 39.533 Slovencev in 27.949 Italijanov. Bitka italijanskih nacionalistov proti dvojezičnosti je bila pravzaprav patetično vztrajanje na italijanskem karakterju Trsta, kar je imelo za posledico, da so omejevali politični prostor vsakemu, ki si je upal ustanoviti večjezično delavsko društvo⁶. Z druge strani je Politično društvo Edinost nasprotovalo Delavski zvezi, zaradi svojih tradicionalnih stališč do množice novih slovenskih doseljencev, ki jih voditelji Edinosti še niso vključili v svoj program, saj so privilegirali predvsem okoličansko volilno bazo. Na Delavsko zvezo so imeli velik vpliv italijanski socialisti iz kraljevine, ki so uspeli postaviti Lucana v glavni odbor Zveze, pa čeprav ni bil avstrijski državljan.⁷

Kljub temu, da je La confederazione operaia – Delavska zveza – Deutscher Leseverein šla po poti organiziranega sindikalizma (avgusta 1890 je pripravila shod kolarjev, kovačev, mizarjev in pleskarjev; konec leta pa je po stavki kamnosekov in delavcev v plinarni sodelovala pri sklepanju kolektivnih pogodb) ji lokalno časopisje ni bilo prijazno. Ucekarju, Zadniku in Pregantu so, še posebej potem, ko je omenjena Delavska zveza prevzela mesto vseh prejšnjih delavskih podpornih društev in je štela že 700 članov, tržaški časniki *Il Piccolo*, *L'indipendente* in *Il cittadino* očitali, da so v zameno za nekaj delavskih pravic izdali italijansko narodnost. »Socializem naj se razvija drugje«, so pisali, »saj ga v Trstu, kjer imajo delavci pridne roke, ne rabimo«.⁸ Da bi se izognili očitku, da enačijo Slovence in Italijane, so voditelji Zveze izjavili, »da odločno zanikajmo očitke nasprotnikov, da bi socialna demokracija izdajala svojo narodnost. Ona ni breznarodna ali protinardodna, temveč mednarodna, kajti proti mednarodnemu izkoriščanju kapitalizma je potreben mednarodni boj proletariata, ki bo prinesel osvoboditev!«⁹

Internacionalizem je torej že od samih socialističnih začetkov postal lakmus za vsakega tržaškega socialista, kajti, kot je kasneje izjavil eden vidnejših slovenskih socialistov, Tržačan Ivan Regent, »je bil na tem preizkusnem kamnu vedno razkrinkan vsak, kdor ni razumel nujnosti razrednega boja proletariata po načelih internacionalizma. Kdor se ni zaprisegel temu boju z vso dušo in prepričanjem, da je to edina prava pot za osvoboditev proletariata,« je menil Regent, »je za vedno obvisel na nacionalizmu.«¹⁰

Že takoj po ustanovitvi društva *La confederazione operaia* – *Delavska zveza* – *Deutscher Leseverein* je C. Ucekar, ugotovil, da je bilo tega »od narodnosti povzročenega osipa«, nekoliko več na italijanski kot na slovenski strani. Časnik *La confederazione operaia* je priznal, da so prve notranje krize zaradi internacionalizma huje prizadele italijanske, kot slovenske »sodruge«. K temu naj bi svoje dodali nekateri bivši člani društva *Società' operaia triestina* (SOT), ki niso nikdar prekinili z nacionalizmom. Grozilo je celo, da bo vprašanje internacionalizma dobesedno razneslo novoustanovljeno delavsko društvo le zato, ker je društveni program priznal enakopravnost tudi slovenskim in nemškim delavcem v Trstu. Načelna solidarnost društva s šibkejšim (novejšim, neartikuliranim) slovenskim delavstvom je povzročila plaz očitkov, ki je skoraj pokopal Zvezo. Da bi se izognil očitkom o pretiranem internacionalizmu, ideologiji, ki je bila v očeh nacionalistov le trojanski konj slovanskega prodora v Trst, je Ucekar, misleč na slovenske delavce v Trstu, v listu *La confederazione operaia* izjavil, »da je bratovsko treba ponuditi pomoč bratu, saj ga loči dolga pot od domovine; potrebno je, da se vzgaja in raste v lastnem jeziku /.../ , vendar statut *La confederazione operaia* določa

⁶ Ive Mihovilović, Trst, Zagreb 1946, str. 52–53.

⁷ Giuseppe Piemontese, *Il movimento operaio a Trieste*, Udine 1961, str. 42.

⁸ *Il cittadino* z dne 14. 5. 1888. *Il Piccolo* z dne 14. 5. 1888.

⁹ *La confederazione operaia*, z dne 31. 3. 1889.

¹⁰ Ivan Regent, *Poglavja iz boja za socializem*, III, Ljubljana 1961, str. 13.

italijanski jezik, kot jezik vsakdanje rabe in je to tudi edini uradni jezik La confederazione operaia /.../ , saj je to itak jezik večine njenih članov in jezik dežele, kjer smo in delamo.«¹¹

Ljudevit Zadnik, vodja slovenskega odseka društva La confederazione operaia – Delavska zveza – Deutscher Leseverein je kljub statutarnim določilom, da bo Zveza »z vsemi duhovnimi in gmotnimi sredstvi pospeševala pobratenje in skladno dejavnost delavcev raznih plasti, ne glede na njihovo narodnost, jezik in vero«, in da bodo jezikovne sekcije, »za katere ustanovitev je potrebno vsaj 50 članov«, narodnostno avtonomne, ugotavljal, »da se Slovenci v društvu La confederazione operaia čutijo potisnjene v ozadje, zaradi pomanjkanja slovenskih voditeljev.«¹²

Ljudevit Zadnik, kateremu so bili od ustanovnega kongresa ASDS dalje znane vse skrivnosti stranke, saj se je kot ljubljansko-tržaški delegat udeležil tako hainfeldskega (1888/89), kot dunajskega kongresa (1891), je v svojem prvem tržaškem nastopu poudaril, da morajo delavci spoštovati in praznovati delavski praznik 1. maj. V socialističnem shajališču v gostišču De Brochetta pri Bošketu je leta 1890 izpostavil vprašanja slovenskega delavstva in potrebe po njegovem organiziranju. To sporočilo so pozdravili burni »živijo« in »evviva« klici, katerim so sledile številne zdravljice.¹³ L. Zadnik in njegov »sodrug« Andrej Klemenčič sta želela dvigniti interes slovenskih delavcev za Delavsko zvezo na raven, ki so jo s časnikom La confederazione operaia že dosegali italijanski delavci. Z velikimi napori in v sporu z Ljubljano sta v Trstu začela izdajati slovenski socialistični časopis Delavski list, o katerem je Zadnik na II. kongresu ASDS na Dunaju junija 1891 dejal, da se je leto prej »čutil obvezanega od hainfeldskih sklepov, da omogočim slovenskim delavcem časnik /.../, da se mora za alpske dežele brezpogojno ustanoviti slovenski list /.../, zato smo šli v Ljubljano in nato v Trst.«¹⁴ Potem, ko je Zadnik dne 23. 9. 1890 prijavil tržaški policijski direkciji, da bo izdajal časnik z imenom Delavski list, s podnaslovom Časopis za interese slovenskega delavskega ljudstva, je ta list 16. oktobra 1890 dejansko tudi izšel. To, da bo novi socialistični časnik izšel, so z dokajšnjo mero skepse komentirali najprej v tržaškem časniku Edinost z dne 4. 10. 1890, nato v Slovenskem narodu in na koncu še v časniku La confederazione operaia (10. 10. 1890). Komentator slednjega je bratskemu listu zaželel, da »bi Gazzetta operaia (!) izhajala v skladu s socialno demokratičnimi idejami, da bi list poučeval in vzgajal slovenske množice, ki se razprostirajo od našega ozemlja tja gor proti Kranjski, saj je tam podobno glasilo potrebno. Upati hočemo,« je še pokomentiral, »da se bo Delavski list vedno obdržal na višini programa in da ne bo nikdar nudil zavetja izbruhom nizkih malenkostnih strasti, kakršne prepogosto vodijo nekatere znane Slovence, ki imajo vedno v žepu narodnostni prapor, da z njim pokrijejo zelo skvarjeno blago. Zato ga bomo podpirali (Delavski list), ker smo prepričani, da bo lahko storil marsikaj dobrega na Krasu in na Kranjskem. Če bi pa nekega dne zdrsnil v kako pretirano poudarjanje slovenstva tu pri nas, lahko še isti dan pobere šila in kopita.«¹⁵

Znajti se v tako nenavadnem okolju, med tolikimi sredobežnimi silami, ki so vsaka po svoje nenehno pritiskale na italijanske in slovenske socialne demokrate v Trstu, ni bilo lahko. Predvsem slovenski socialistični agitatorji so težko brez večjih odklonov in ne da bi podlegli pritisku konkurenčnih sil, skušali ohraniti vsaj delček poštenja in razredne doslednosti, s katero so se želeli razlikovati od drugih strank. Sicer se je celotno delavsko gibanje ob koncu 90. let 19. stoletja razvijalo med kompromisi in načelnimi izjavami, na vsak način pa zelo

¹¹ La confederazione operaia, z dne 22. 4. 1889.

¹² Zgodovinski arhiv KPJ, TOM V, Socialistično gibanje v Sloveniji, Beograd 1951, str. 95.

¹³ Ennio Maserati, Il movimento operaio a Trieste dalle origini alla prima guerra mondiale. Milano 1973, str. 106.

¹⁴ Verhandlungen des zweiten...Parteitagess..., 1891, str. 41.

¹⁵ La confederazione operaia, 10. 10. 1890.

počasi, kakor so pač dovoljevale takratne politične razmere in kolikor so bili delavci siti izkoriščanja. Ustanovitev ASDS na Dunaju je brez dvoma vplivala na nastanek drugih narodnih socialnodemokratskih organizaciji in seveda tudi na ustanovitev socialno demokratske La confederazione operaia – Delavske zveze – Deutscher Leseverein v Trstu. Na njeno politiko in na njeno pospešeno umeščanje v tržaški politični prostor pa so svoje dodale tudi nemogoče delovne in socialne razmere, ki so silile delavce, da se pridružijo društvu, ki je obljubljalo, da jih bo najbolje zastopalo. Vendar to leta 1890 ni bilo najbolj enostavno, saj so imeli socialni demokrati proti sebi vse, včasih celo delavce same. Marsikateri delavec je vdajajoč se pijači mislil, »da je treba politiko prepustiti gospodom.«¹⁶

To geslo so uspešno promovirali voditelji tržaških meščanskih strank, ki so razumeli, da bo volilna reforma prej ali slej nagradila napore delavstva, da si izborijo večji delež v političnem življenju, kar je nujno vodilo v k načenjanju njihove oligarhije. Interesno, še ne povsem izraženo tržaško volilno telo so si v začetku zadnjega desetletja 19. stoletja delile tradicionalne stranke od italijanskih liberalnih nacionalcev in tržaških konservativcev na eni strani in do Političnega društva Edinost na drugi. Tem strankam se je prav v tem času nekako skozi šivankino uho pridružilo še internacionalistično delavsko društvo La confederazione operaia – Delavska zveza – Deutscher Leseverein, ki pa še vedno ni bilo stranka. C. Ucekar, karizmatični voditelj italijanske sekcije se je obračal predvsem na italijanske (ali poitalijančene) delavce z željo, da bi preko naprednih idej, uveljavil tudi samega sebe in to na račun meščanskih političnih skupin, s katerimi se je v neki bližnji preteklosti razšel. K socializmu je prišel iz italijanskega nacionalističnega tabora, konec leta 1888 po posredovanju tiskarja Antonia Gerina. Ucekar se je zelo hitro, včasih celo na račun svojega mentorja, povzpел na mesto nespornega voditelja tržaškega delavstva, ki ga je s prekanjenostjo in intrigami vodil do svoje prezgodnje smrti leta 1902. Na drugi strani sta se oba slovenska socialistična agitatorja L. Zadnik in A. Klemenčič, ki sta iz Kranjske v Trst prišla po sledih množice slovenskih migrantov, obračala predvsem na tisto množico Slovencev, ki so ostajali na družbenem robu. Ti doseljenci so se v mestu ob zalivu počutili popolnoma same, brez kakršnekoli pomoči in so bili zato lahek plen zaslužkarjev in asimilacije. Bili so »sciavi«, torej sužnji, in to ne le na ravni družbenega statusa, ampak tudi na ravni nacionalne pripadnosti. Pogoji bivanja, pogoji dela, nizke mezde, nemogoče bivanjske in higienske razmere in grozljiva otroška umrljivost, temu delavstvu niso dopuščali nobenega premika na družbeni lestevici. Če je bil slovenski delavec na eni strani za tržaško družbo dober in poceni rezervoar delovne sile, je bil za slovenske socialiste izziv, ki ga niso smeli pustili vnemar. Zadnik in Klemenčič sta začela slovensko delavstvo vabiti v društvo La confederazione operaia – Delavska zveza z javnimi delavskimi shodi, ki so jih prirejali v primestnih gostilnah in v mestnih hotelih. Teme shodov so v glavnem povzemale heinfeldske zahteve od 8 urnega delavnika do zahtev po splošni in enaki volilni pravici in do laičnosti šolstva. Ob shodih sta Zadnik in Klemenčič svoj aktivizem nadgradila z izdajanjem časnika Delavski list, za katerega sta sredstva dobivala z Dunaja. Z večjo ali manjšo srečo, jima je v letih 1890/91 uspelo natisniti kar 13 števil, ki so se v Trstu, če jih niso zaplenili, kar dobro prodajale. Za tiste čase je bilo znatno tudi število naročnikov, ki se je ob koncu leta ustavilo na številki 400. Ker se Ucekar ni nikdar sprijaznil z dejstvom, da je Trst narodnostno mešano mesto, ki z vse večjim doseljevanjem slovenskih migrantov izgublja svoj romanski značaj, je Zadnikovo akcijo sicer toleriral, vendar le do tiste točke, ko si s totalno segregacijo Slovencev ne bi nakopal jeze z Dunaja in le do meje, ko bi mu Zadnik lahko koristil v konfrontaciji s slovenskimi narodnjaki. Zato je Zadniku ponu-

¹⁶ Ivan Regent, Pripombe h knjigi G. Piemontese »O delavskem gibanju v Trstu do konca prve svetovne vojne«, Pripjevki IZDG, 1962, št. 1, str. 259–269.

dil predvolilno zavezništvo za državnozborske volitve leta 1891, s katerim naj bi slovenski in italijanski delavci podprli le kandidata, ki bi se zavzemal za splošno in enako volilno pravico. S tem bi se tržaška Zveza poenotila z dunajsko centralo ASDS, ki je zahtevala, da se izjemo- ma, kjer ni socialističnih kandidatov, podprejo le tisti meščanski kandidati, ki so za splošno in enako volilno pravico. Ta dogovor sta Zadnik in Ucekar 1. 3. 1891 zapečatila z ljudskim shodom v hotelu Evropa, kjer so z resolucijo, ki je zapisala, da »slovensko delavstvo ne bode prej mirovalo in vse postavne pote izrabilo, da doseže splošno in enako volilno pravico za vse zastope«, obsodili vsakega, ki bi si upal nasprotovat tej osnovni pravici.¹⁷ Vsem v Trstu in seveda tudi Ucekarju je bilo znano, da je bil Ivan Nabergoj, gostilničar s Proseka, ki je bil od leta 1873 redno voljen v državni parlament, vedno proti splošni in enaki volilni pravici, ker bi ta izničila glasove številčnejšega slovenskega okoliškega prebivalstva, ki je redno preglaso- valo italijanske volivce tretjega mestnega volilnega razreda. Zato je bila Ucekarjeva zamisel, da bi Zadnika poslal na Nabergojev volilni shod in ga tam vprašal če podpira splošno in enako volilno pravico, spletkar brez primere, ki je še enkrat dokazovala, da je bilo Ucekarju vedno zoprno, da se je Slovenec Nabergoj lahko na Dunaju predstavljal kot tržaški poslanec. Ucekarjev glavni cilj je bil, da se v tretjem razredu parlamentarnih volitev leta 1891 s pomočjo socialističnih glasov, poslanca Nabergoja nadomesti z italijanskim nacionalistom, »cikorjašem« (ironična izpeljanka iz italijanske besede concordia – sprava), Leopoldom Mauronerjem, za katerega je bilo znano, da se zavzema za splošno in enako volilno pravico. Edinost in Nabergoj sta sicer brez vsake večje prizadetosti spremljala »tolikanj povečano dejavnost slovenskega odseka delavske zveze, ker smo mi vedno bili in vedno bomo prijateljsko razpoloženi do delavstva, ker je glavni steber slovenstva v Trstu«.¹⁸

V smislu političnega dogovora z Zadnikom, da vsak opravi s svojimi nacionalisti, ga je Ucekar 22. 2. 1891 poslal na Nabergojev volilni shod, kjer je Zadnik narodnjaškega kandidata, novopečenega viteza Fran Josipovega reda (od januarja 1891), poslanca Ivana pl. Nabergoja vprašal, »kaj misli o volilni pravici za delavce«.¹⁹ Nabergoj je Zadniku brez taktiziranja odgovoril, da »se bode vedno potezal za pravice delavcev /.../, da pa glede splošne volilne pravice misli /.../, da je pri nas ni treba, saj ima tu volilno pravico vsak, kdor plačuje le 50 krajcarjev davka«!²⁰ Ta netaktična izjava je Nabergoju nakopala anatemo tržaških socialistov. Oba socialno demokratska lista, tako Delavski list, kot časnik La confederazione operaia sta v širši prostor poslala sporočilo, da je Nabergoj nasprotnik splošne in enake volilne pravice in da ga socialni demokrati ne morejo podpreti.²¹

Povsem drugače se je na vprašanje o splošni in enaki volilni pravici odzval italijanski kandidat za tretji volilni razred L. Mauroner, ki se je že prej zmenil s svojim starim garibaldinskim kameradam Ucekarjem, da ga bo La confederazione operaia z gotovostjo podprla. C. Ucekar je ta dokaj enostaven volilni manever zaključil s člankom v društvenem glasilu, kjer je Mauronerja predstavil kot »kandidata, ki sprejema socialdemokratski program. Misleč na Nabergoja je Ucekar izjavil, da »nasprotni nacionalizem, ki služi le lastni promociji je treba nemudoma razkrinkati in delavcem povedati kdo so njihovi pravi sovražniki«. Da bi bil proglas bolj vabljev za slovenske delavce so ga podpisali še slovenski odborniki Zveze Josip Lax, L. Zadnik, J. Klemenčič in Maks Kandolini.²²

¹⁷ Delavski list Zora št. 13 z dne 29. 4. 1891.

¹⁸ Edinost, št. 91 z dne 12. 11. 1890.

¹⁹ Edinost, z dne 25. 2. 1891.

²⁰ Delavski list Zora, št. 13 z dne 29. 4. 1891.

²¹ Delavski list Zora, z dne 29. 4. 1891. La confederazione operaia, z dne 6. 3. 1891, št. 50.

²² Tržaški državni arhiv (AST), Policijsko ravnateljstvo, fond Zaupni predsedniški spisi št. 530.

Ucekar je nato glavnemu odboru Zveze predlagal naj se konstituira kot uradni volilni odbor za izvolitev Mauronerja, kateremu so namenili vso pozornost s tem, da so vso 50. številko lista *La confederazione operaia* spremenili v volilni proglas zanj.²³ Tržaški socialni demokrati so šli celo tako daleč, da so vsakega, »ki ne glasuje za Mauronerja«, proglasili za »sovražnika delavcev, ki razodene, da je celo sovražnik svobode in pravega napredka«. Mauroner je postal človek, »ki je jasno bral v naši duši in odobraval naše delo«.²⁴

Po volitvah, natančneje 19. 4 1891 so se tržaški delavci spet zbrali na prostem delavskem shodu, ki se ga je udeležilo, po pisanju Delavskega lista Zora, preko 400 oseb. V gostilni Leon d' oro se je zbrala večina privržencev slovenskih socialnih demokratov, ki so prisluhnili Zadniku in njegovi oceni volitev. Vodilni mož Zveze je priznal, da se je slovenski odsek *La confederazione operaia* le nekoliko distanciral od kandidature Mauronerja, ker »smo bili principiелno zoper ovo agitacijo /.../, ker g. Mauronerja premalo poznamo in list Zora ni niti jedne besede prinesel za Mauronerja, razen poročilo o shodu, ko se je sklenilo za njega agitirati. Mi ne razumemo zakaj je bilo potrebno v Barkovljah s silo napadati raznašalce Zore le zato ker nismo agitovali za Nabergoja«.²⁵

Kljub samokritiki, pa je bilo vsem jasno, da so tudi slovenski delavci Ucekarju plačali previsoko ceno, saj je C. kr. namestništvo prepovedalo časnik *Delavski list*, prepovedalo je njihovo *Delavsko zvezo*, policija je aretirala slovenska socialista Zadnika in Klemenčiča, ter ju pod obtožbo, da sta razpečevala omenjeni volilni proglas, prijavila državnemu pravdníštvu. A. Klemenčič se je po kratkotrajnem skrivanju v Istri dokončno poslovil od Trsta in šel v Ameriko, medtem ko se je Zadnik umaknil iz Trsta za krajši čas.²⁶ Čeprav je kasneje Zadnik priznal, da se je vdal Ucekarjevimi pritiskom, so mu pri Edinosti zamerili, da je nasedel spletki proti Nabergoju. To protinarodnost, so mu očitali še 5 let kasneje.

Posledice te zgrešene izbire so se pokazale tudi pri italijanskih socialistih v Trstu. Že dan po izidu volilnega proglasa, torej po izidu 50. številke lista *La confederazione operaia* je C. kr. namestništvo razpustilo društvo *La confederazione operaia* z argumentom, da je, s tem ko se je proglasila za volilni odbor in s tem ko je 50. številko lista *La confederazione operaia* spremenila v volilni proglas, »prekoračilo v statutu predviden delokrog«.²⁷ Med italijanskimi socialisti so Ucekarjevo solistično podporo Mauronerju hudo kritizirali. Ucekar je sicer kasneje to veliko napako utemeljeval z željo po uveljavitvi Mauronerja, kot edinega, pravega demokratičnega kandidata tržaškega delavstva, ki bi drugače kot Nabergoj, vedno podpiral napredne socialistične ideje, vendar so mu le redki verjeli.

Volitve v državni zbor leta 1891 so na nek način prizadele tudi Politično društvo Edinost, kjer so, pa čeprav je bil Nabergoj izvoljen z dobrimi 1000 glasovi prednosti, spoznali, da se jim bo v bodoče, ob takem nenačelnem ravnanju tržaških socialistov, zaprla pot v dunajski parlament (to se je leta 1897 tudi zgodilo).²⁸

Poskus, da bi se že v začetku 90. ih leta 19. stoletja v Trstu formirala močna, mednarodna socialna demokracija je torej propadel. Kljub temu, da je skušal Ucekar to krizo prebroditi z izdajanjem dveh časnikov *L' Avanti* in *Il Proletario*, ki jih je izdajal s pomočjo anarhista iz kraljevine Rovigom, mu to ni uspelo, saj ga je C. kr. namestništvo uvrščalo v najbolj rizično skupino, ki ni sprejemala postopnosti, na katero se je sklicevala ASDS. Sicer je iz policijskih

²³ *Delavski list* je bil dvakrat zaplenjen, AST, št. 686/1891, št. 566/1891.

²⁴ *La confederazione operaia*, št. 50 z dne 6. 3. 1891.

²⁵ *Delavski list Zora*, št. 13 z dne 29. 4. 1891.

²⁶ *Edinost*, št. 22 z dne 18. 3. 1891.

²⁷ *Avanti*, čas izhajanja 1. 4.1891 – 10. 4. 1892.

²⁸ *Edinost*, št. 22 z dne 18. 3. 1891.

poročil razvidno, da se je Ucekar vedno navduševal nad italijanskim modelom socializma, ne toliko zaradi »bomb in bodal«, kot je pela pesem, ampak zaradi patriotskih čustev, ki so prevevala italijanski anarhizem. Prav zaradi tega ni C. kr. namestništvo, od leta 1891 do leta 1894, dalo Ucekarju nobene možnosti, da bi ustanovil novo društvo.²⁹

V tem načelnem stališču tržaškega C. kr. namestništva gre verjetno iskati vzrok, da se je po ukinitvi društva La Confederazione operaia – Delavska zveza pri življenju ohranilo le delavsko društvo Deutscher Leseverein, kjer je komunikacija tekla v nemškem jeziku. Tja se je vpisalo 81 nemško-slovenskih društvenih sirot, med njimi krojača J. Lax in L. Zadnik ter železničar M. Kandolini, v bistvu skoraj celo vodstvo slovenske sekcije Delavske zveze. Večina med njimi je bila registrirana kot Handwerksgezellen (potujoči delavski vajenci), ki so se idej socializma navzeli v in za 80 milijonski večjezični avstro-ogrski državni okvir. Oni so z razliko od italijanskih tržaških socialnih demokratov, govorili politični jezik organizirane sindikalizma, ki naj bi bil, po njihovem mnenju, edini zmožen popeljati delavce na oblast.³⁰

Po Zadnikovi vrnitvi v Trst jeseni 1891 sta oba z Ucekarjev ugotovila, da se je začela tekma za dediščino bivšega društva La confederazione operaia – Delavska zveza. Da bi se dokopal do uradnih aktov, ki bi mu dovolila prevzem dediščine (v statutu Confederazione je pisalo, da premoženje lahko prevzame le registrirano delavsko društvo) je Ucekar z Giorgiom Mingottijem leta 1894 prijavil ustanovitev novega delavskega društva z imenom Lega sociale democratica. Novoustanovljena Lega, ki se je skušala iz društva preleviti v stranko, je na tej poti naletela na slovensko Obče delavsko izobraževalno pravavarstveno in podporno društvo za Primorsko, ki ga je z Andejem Krečičem in Mihaelom Poljšakom 12. 4. 1893 ustanovil Zadnik. Kljub temu je Ucekar naslovil na tržaško c. kr. namestništvo prošnjo naj novoustanovljenemu društvu Lega sociale democratica dodeli vse ostaline in premoženje preminulega društva Confederazione operaia – Delavska zveza, vendar so mu s tega visokega naslova odgovorili, da se za to dediščino poteguje že Zadnik z Obče delavsko izobraževalnim pravavarstvenim in podpornim društvom za Primorsko, društvom, ki ima do premoženja Delavske Zveze iste pravice kot Lega.³¹

Ob tej novici je Ucekar segel v orožarno najbolj nenačelne politike. Ko je ugotovil, da ima Zadnik sedem življenj in da mu ne more do živlega, ga je z obrekovanjem očrnil Adlerju, češ, da zavestno deluje proti internacionalizmu. Ob nacionalnih in razrednih nasprotjih so se pri Ucekarju in Zadniku začela pojavljati povsem vsakdanja vprašanja osebne konkurence in prestiža. Ker je bila ASDS centralistična, naj bi o tem, kdo naj se postavi na čelo tržaškega delavskega gibanja odločali v strankinem vodstvu na Dunaju. Šlo je torej za velik vložek in prav zato je Ucekar v igro vrgel A. Gerina in mu v pismu naročil naj na dunajskem kongresu ASDS očrni slovenskega socialista Zadnika. Svetoval mu je, naj celemu dunajskemu vodstvu razloži Zadnikovo moteče delovanje, ker »on z ustanovitvijo samostojne slovenske socialistične organizacije v Trstu dokazuje, da je on slovenski nacionalist, ki mu nismo mogli dopovedati /.../, da je jezik komunikacije v Trstu, ob vseh taktičnih pomislekih, za slovenske delavce, le italijanščina.« Ucekar je Gerinu še naročil naj Zadnika na Dunaju zatoži za proti strankarsko delovanje s stališč nacionalizma, saj naj bi Zadnik leta 1893 na socialno demokratskem zboru v Trstu, kjer so prebirali dunajska strankarska stališča, zahteval prevod aktov v slovenščino

²⁹ L'Avanti, čas izhajanja 1. 4. 1891 – 10. 4. 1892. Il Proletario, čas izhajanja 12. 8. 1892 – 25. 11. 1892.

³⁰ Hans Mommsen, Die Sozialdemokratie und die Nationalitätenfrage in habsburgischen Vielvoelkerstaat. Tom 1, Das Ringen um die supranationale Integration der zisleithanischen Arbeiterbewegung (1867 – 1907), Wien 1963, str. 40.

³¹ Tržaški državni arhiv (AST), Policijsko ravateljstvo, fond Zaupni predsedniški spisi, fascikel 251.

in nemščino in s tem povzročil odhod polovice zdolgočasenih italijanskih delavcev, »ki si ne želijo slovenske govornice v Trstu«. Ucekar je svoj žolč proti Zadniku zlijal z izjavo, da »naj si on misli kar hoče, vendar v Trstu o slovenščini in Slovencih nočemo več slišati niti besede, saj ne moremo več trpeti napake, da vseskozi zahtevajo le upoštevanje njihovega jezika«. Ucekar je Gerina še poučil naj v strankarski obtožnici zoper Zadnika uporabi še argument Zadnikove nacionalne in strankarske dvoiličnosti. »Jaz sem se javno distanciral od liberalcev« je izjavil Ucekar, »Zadnik pa se ni nikdar od slovenskih narodnjakov«. ³²

Zadnik ni zdržal dvojnega pritiska. Na eni strani mu je stregel po življenju Ucekar, na drugi pa Edinost, ki mu je leta 1894 odrekla vso podporo pri Delavskem izobraževalnem pravavarsvenem društvu. Moral se je vrniti v Ljubljano, kjer pa so sredi 90.-ih let vodenje socialno demokratskega gibanja prevzeli že drugi ljudje. Kljub njegovemu odhodu je nekaj slovenskih delavcev še ostalo v Občem delavskem izobraževalnem pravavarsvenem in podpornem društvu za Primorsko, ki ga je prevzel Mihael Kamušič, ki se je že pod Zadnikom izkazal kot socialno usmerjen narodnjak. Ker se je bolj navduševal nad tradeunionističnimi nazori kot nad marksizmom in bil bolj za nacionalno idejo, kot za internacionalizem, so mu v tradicionalnih tržaških delavskih društvih le s težavo prisluhnili. Kljub naporom, da bi si pridobil zaupanje delavcev, se Kamušiču, slovenskemu intelektualcu v velikem narodnostno mešanem mestu, ni nikdar uspelo promovirati za socialista. V bistvu ni nikdar preskočil ideološkega risa, ki ga je začrtala Edinost okrog razrednih vprašanj in je zato, potem ko je ostro kritiziral italijanske socialne demokrate, češ da niso nikdar storili ničesar proti asimilaciji slovenskih delavcev, plačal dogovorjeno ceno in izpadel iz vseh razrednih kombinacij. Njegova izjava, da »mi odklanjamo vse oblike razrednega boja, vendar smo za delavske pravice in za volilno reformo, mi smo za spravo ne pa za razredni razkol« ni v krogih socialnih demokratov naredila nobenega vtisa. ³³

Ucekar je v tej praznini, ki se je vlekla skoraj čez celo zadnje desetletje 19. stoletja dokaj uspešno odbil vse poskuse, da bi mu kdorkoli prišel za hrbet. S svojo politiko je nakazal, da se bo njegova progresivnost prej izživela nad sorodnim slovenskim delavstvom, kot nad italijanskim nacionalističnim taborom. To ga je v italijanskih tržaških krogih dvignilo na piedestal zvestega člana italijanskega nacionalnega bloka, kar mu je prihranilo marsikatero grenko pilulo, ki jo je nasprotnikom tega tabora vedno namenilo lokalno nacionalistično časopisje. Edina nevarnost nanj je sedaj prežala z Dunaja, kjer si je strankin funkcionar A. Gerin pridobil veliko zaupanje Adlerja in sodelavcev. Vodja ASDS je načrtoval, da ga bodo prej ali slej kadrovali za strankinega tajnika v Trstu, vendar so zaenkrat, tako zaradi močne lokalne podpore Ucekarju, kot zaradi načelne solidarnosti med socialisti 'zgodovinskih' narodov, dopuščali še status quo. Kot je v svojem delu Oesterreichische Arbeiterbewegung zapisal avstrijski zgodovinar Helmut Konrad, je v tem času relativiziranje pravic 'nezgodovinskih' narodov pri Adlerju še prinašalo pozitivne točke. ³⁴

To stanje je trajalo do V. kongresa ASDS v Pragi leta 1896, ko so narodni hegemonizem 'zgodovinskih' socialnih demokratov in njihov centralizem kritizirali češki in slovenski socialni demokrati. Ti so dosegli, da se je tudi ASDS odprla narodnemu vprašanju in da je kongres uzakonil strankin federalizem. Na nek način je napočil čas, ko so lahko tudi 'nezgodovinski' Čehi in Slovenci dobili možnost, da ustanovijo svojo federalno socialistično stranko, v narodnostno mešanih krajih pa sta morali zaenkrat obe tam živeči narodnosti sobivati le v

³² Marina Cattaruzza, *Socialismo adriatico*, Roma 1989, str. 45.

³³ Edinost, št. 65 z dne 20. 3. 1899.

³⁴ Helmut Konrad, *Oesterreichische Arbeiterbewegung und nationale Frage im 19. Jahrhundert*, v: Wolfgang Maderthaler, *Sozialdemokratie und Habsburgerstaat*, Wien 1988, str. 119–130.

eni okrajni organizaciji. Čeprav je H. Momsen to ocenjeval kot nujni prispevek k demokrati-zaciji – vsak je lahko pri mobilizaciji proletariata uporabljal lastni jezik – so drugi to načenjanje internacionalizma razumeli kot igranje pogrebne koračnice socializmu. Za pobudnike cen-tralizma in narodne hegemonije je bilo absurdno, da se 'zgodovinski' narod v krajih, ki so bili narodnostno mešani ne podredijo 'zgodovinskemu' narodu in sprejmejo njegovo organi-zacijo. To je postajalo vedno bolj pereče tudi v Trstu, kjer Ucekar in njegovi 'sodrug'i niso dovolili vedno večjemu številu slovenskih delavcev, da rešijo svoje eksistenčne probleme v slovenski socialistični organizaciji.³⁵

Stanje slovenskih doseljencev v Trstu, se je na prelomu stoletji izredno zaostriilo. Raz-slojevanje agrarnega sveta je sililo vse več kmečkega delavstva, da je poiskalo pot v Trst, kjer so se doseljenci zaposlovali najprej v trgovini in pristaniških dejavnostih, kasneje pa v indu-striji in pri gradnji infrastruktur (železnice, pristanišče). Čeprav se je ta močan kapitalistični razvoj načrtoval v glavnem drugje in je včasih ob finančnih krizah zmanjkalo kapitala ali surovin, je bila potreba po delovni sili vedno konstanta. Ob slovenskih doseljencih so v Trst migrirali tudi Italijani iz kraljevine (regnicoli), ki so bili brez domovinske in volilne pravice. Tržaški magistrat jim je sicer večkrat pogledal skozi prste, s tem, da so jim dodelili najprej službo, potem pa še državljanstvo, vendar se je to dogajalo le nekaj stotim Italijanom. Trg delovne sile je za naraščajoče potrebe industrije in trgovine nudil predvsem delavce iz slo-venskega zaledja, kar je leta 1910 dalo seštevek 118.959 Italijanov, 59.319 Slovencev, 12.000 drugih in 38.597 tujih državljanov. Ljudska štetja niso sicer v mestu Trst nikdar beležila dominantnega števila Slovencev, vendar je obče znano, da je bila izvajalka štetji občinska uprava, ki je podatke vedno manipulirala. Primerjanje ljudskega štetja iz leta 1910 z volilni-mi izidi leta 1911 potrjuje domnevo, da je bilo število Slovencev in Italijanov v tržaški občini skoraj izenačeno.³⁶ Da bi Trst ostal »città italiana«, predvsem pa zato, da ne bi prišlo do političnih zamenjav na občinski ravni, so bili vladajoči italijanski krogi pripravljene storiti marsikaj, celo tudi to, da bi se Trst odcepil od habsburške hiše. Tržaška nacionalistična ita-lijanska oligarhija je v obrambo nacionalnega limesa vložila veliko truda. Skovala je dober in preizkušen politični načrt, ki je slonel na nacionalnem konsenzu Italijanov in preprečeval, da bi se na oblast zavihtela druga opcija. Ob hiberniranju starega volilnega reda naj bi status quo ohranili še s prepovedjo slovenskih šol, s pospeševanjem italijanskega asimilacijskega šolstva, z gradnjo delavskih naselji v slovenskih predmestjih, da bi Slovincem vzeli zemljo in iden-titeto. Ideolog tržaškega iredentizma Ruggero Fauro je v tej zvezi zapisal, da »dokler se bo v sivi palači na Piazza grande govorilo samo italijansko, lahko naši nasprotniki počnejo kar jih je volja. Če bi se volilni red spremenil, pa bi Trst doživel usodo Splita in izgubili bi nacional-no hegemonijo ...«. ³⁷

V tem italijanskem nacionalnem načrtu je svojo vlogo odigral tudi Ucekar, ki je zagotav-ljal da bo nacionalni limes zdržal tudi na delavski fronti. Od La confederazione operaia do društva Lega sociale democratica je ta socialistični voditelj poskrbel za to, da so se Slovenci v teh društvih težko znašli. Prav zato je Ucekar vseskozi užival podporo vidnih in manj vidnih mestnih lobijev, ki so mu omogočili, da je trdno ostal v sedlu društva Lega sociale democratica. Jeseni leta 1896 je napovedal, da bo kandidiral na državnoborskih volitvah marca 1897 in sicer v novem 5. volilnem razredu. Predstavniki 31. tržaških delavskih društev so Ucekarja podprli, popolnoma pa so pozabili na A. Gerina, ki je predstavljal tržaške social-

³⁵ H. Momsen, *Die Sozialdemokratie un di Nationalitaetenfrage im habsbugischen Vielvoelkerstaat*, Wien, 1963, str. 259. I. Regent, Poglavlja iz boja za socializem, zv. III, Ljubljana 1961, str. 259.

³⁶ I. Mihovilović, Trst, Zagreb 1946, str. 55.

³⁷ Ruggero Fauro, Trieste, Roma 1914, str. 162.

ne demokrate na Dunaju. Po intervenciji iz Dunaja so ga sicer nadomestno kandidirali za istrski okraj, vendar so vsi razumeli, da je bila to le Ucekarjeva spletkarja. Z Dunaja je v inšpekcijo delovanja društva Lega sociale democratica dopotoval ekspert za tržaška vprašanja, visoki strankin funkcionar dr. Wilhelm Ellenbogen. Tudi on je bil kot Adler prepričan, da je bila Badenijeva volilna reforma le začetek demokratizacije volilnega reda v Avstriji, ki še zdaleč ni bila zahtevana splošna in enaka volilna pravica. ASDS se je, kljub temu, da je reformi odrekala demokratičnost, vehementno lotila volilne propagande, tokrat, drugače kot leta 1891, tudi s svojimi kandidati.³⁸ Izbira italijanskega socialnega demokrata Ucekarja za poslanskega kandidata v narodno mešanem Trstu ni bila v Avstriji nobena izjema. Za volitve 1897 je ASDS zbirala v glavnem kandidate, ki so izhajali iz višjih slojev delavstva, saj je najbolj reven del proletariata do leta 1907 ostajal izven volilnih seznamov. V ASDS so se vsi zavedali, da obstaja med temi najrevnejšimi sloji še veliko rezerve, vendar so jih zaradi omejene volilne pravice zaenkrat še ignorirali. Ker je na Dunaju v Pragi in tudi v Trstu ločnica med obubožanim delavstvom in delavskimi elitami ob socialnem tekla tudi po nacionalnem presečišču, ni težko zaključiti, da so fuori le mura socialističnega zanimanja za volitve leta 1897 ostajali predvsem nenemški (češki) oz. neitalijanski (slovenski) delavci. Da bi popravil slab vtis je dunajski voditelj akcije za obnovo ASDS dr. Viktor Adler izjavil, da »socialno demokratska delavska stranka ne pozna narodnostnih mej; mednarodna je prav tako, kakor je izkoriščanje in mezdnost suženjstvo mednarodno.«³⁹

Prav to je želel Ucekarju in njegovim razložiti dr. Ellenbogen, ki tržaškemu voditelju ni pozabil omeniti, da Lega sociale democratica še ni večnarodno in po dunajskih merilih organizirana stranka, da je Gerin bolj internacionalistično podkovan in da sta dva člana volilnega odbora odstopila zaradi nestrinjanja z Ucekarjevim avtokratskim vodenjem Lege.⁴⁰ Kljub tej kritiki se Ucekar ni pustil motiti. Najprej je Dunajčanu poočital, naj vendar javno pove, če ga centrala ne misli podpreti na volitvah, saj »sem jaz vedno delal le v skladu z dunajsko eksekutivo«. To je bilo v bistvu tudi res, saj je Ucekar ustanovil italijansko socialistično društvo Lega sociale democratica (1894), ustanovil je novi delavski časopis *Il Lavoratore* (1895) in dosegel, da ga je za kandidata na socialistični listi za državni zbor (1897) podprlo 31 delegatov v imenu istega števila tržaških delavskih društev.⁴¹ Ellenbognu je še razložil, da je Lega sociale democratica predvsem italijansko društvo v italijanskem mestu in da je Lega, v skladu s sklepi 6. strankarskega kongresa zrela, da prevzame vlogo stranke za vse italijanske socialiste od Gorice do Splita.

Pri lobiranju za povsem samostojno italijansko socialistično jadransko sekcijo ASDS ga je podprl tudi splitski advokat Riccardo Camber, ki se je preselil v Trst ob koncu 80.-ih let in takoj zatem postal vidnejši član društva Lega sociale democratica. Zanj so policijska poročila omenjala, da je k socializmu pristopil po dopisovanju z italijanskim socialistom Turatijem, da išče hitro kariero in da je sposoben govornik. To, da zna z množicami je dokazal tudi sredi Trsta na zborovanju stavkajočih lesarjev leta 1897. Ta shod je bil vrh stavkovnega gibanja, ki se je v Trstu začelo v prvih mesecih istega leta.⁴²

³⁸ M. Cattaruzza, *La formazione del proletariato urbano*, Torino 1979, str. 43.

³⁹ D. Kermauner, *Narodnostna delitev avstrijske socialne demokracije v luči zgodovinskih pogojev in boljševiske kritike*. Naša sodobnost, IV/1956, str. 738.

⁴⁰ M. Cattaruzza, *La formazione...*, op. cit., str. 47.

⁴¹ Ucekar je v protestnem pismu Adlerju navedel 31 društev, ki so ga podprle pri kandidaturi v državni zbor. Seznam je odličen vir za spoznavanje delavskih društev, ki so bila nekako povezana z Lega sociale democratica, kot *Societa' operaia triestina*, dve slovenski podporni delavski društvi, obrtniki Macinijanci, podporna društva klobučarjev, kurjačev, frizerjev, stavcev, Lloydovih natakarev, zapisnikarjev, krojačev, in nemških transportnih delavcev. Društva, ki so podprla Ucekarjevo kandidaturo so bila Društvo mizarjev, društvo kamnosekov, društvo nosačev in društvo čevljarjev.

⁴² Tržaški državni arhiv, (AST), Policijsko ravnanje, fond Zaupni predsedniški spisi, fasc. 256.

Kot prvi so začeli zaradi slabih delovnih razmer v tovarni stavkati delavci ladjedelnice sv. Roka v Miljah, ki so Ucekarja določili za njihovega glavnega zastopnika v sporu z vodstvom arzenala. Ucekar je v miljski ladjedelnici sv. Rok sklical shod, kjer je zbrani množici razložil, da so se cene prehrabnenih artiklov, premoga in mila dvignile za 30 %, da se je cena konfekcije zvišala za 40 % in da so se najemnine zvišale za 50 %. Srednje velika delavska družina, ki je le nekaj let prej porabila 60 kron za hrano, 20 za najemnino in 10 za oblačenje je po novem za iste usluge plačevala 78, 30 in 14 kron.⁴³ Ne da bi se plače ne višale, je razlagal Ucekar, vendar so nekatere kategorije ostajale pod življenjskim minimumom, druge, predvsem pa visoko kvalificirane delavce, je ladjedelniška uprava goljufala z nerealnimi normami in neupoštevanjem uzanc za delo na akord. Kljub navdušenju večine ladjedelniških delavcev za stavko, jih je Ucelar rotil, naj se stavke ne lotijo, saj »je stavka lahko dvorezen meč«.⁴⁴

Kljub temu, da si Ucekar ni želel zaostrovanja ne z družbo Stabilimento tecnico triestino (STT) ne s tržaškim C. kr. namestništvom, ki je te prve poskuse javnega uveljavljanja delavskih pravic gledalo z dokajšnjim sumničanjem, si prilike, da ne bi izkoristil delavskega nezadovoljstva ni pustil uiti. Čez miljski zaliv je konec aprila 1897 na solidarnostni izlet popeljal nekaj stotnih tržaškega delavstva, ki so ga v Miljah sprejeli z vzkliki »Evviva Muggia socialista«! Tam so Ucekarja pooblastili, da spiše spomenico z delavskimi zahtevami (delovni čas naj se zniža na 9 ur dnevno, akord naj bo jasen, zvišanje plač za 20 %, ravnatelj sv. Roka Polley naj se odstavi) in jo v njihovem imenu predloži vodstvu družbe STT. Zbor se je zaključil z vzkliki, ki so povzdigovali bratstvo tržaškega in miljskega delavstva. Uprava STT je Ucekarju kot prvopodpisanemu odpisala, da so »vsa dejstva ponarejena in netočna ter lažna«. V Miljah so 17. 4. 1897 spet sklicali shod, na katerem je Ucekar spet pokazal s kakšnega testa je. Zboru več kot 1000 delavcev je predlagal, da se Lega sociale democratica umakne iz pogajanj in naj delavci sami imenujejo nov odbor, ki naj izpogaja delavske zahteve. Delavci so ta predlog sprejeli z zvižganjem in oklicali stavko, ki so jo takoj začeli. Uprava STT se je spora z delavci lotila resno. Najprej je naprosila C. kr. namestništvo, da pred ladjedelnico sv. Rok pošlje dva eskadrona vojske, nato pa je delavcem najavila, da je datum 3. 5. zadnji termin, da se vrnejo na delo, pred odpustitvijo.⁴⁵

Stavka, ki so jo podprle cele Milje je trajala 17 dni. Po nekaj dramatičnih trenutkih, ko so si delavci in vojaki gledali iz oči v oči, je Ucekar vseeno stopil na C. kr. namestništvo in dosegel, da so iz tega naslova izposlovali pri upravi STT skoraj vse delavske zahteve. Delavci so se 7. 5. 1897 disciplinirano vrnili na delo z občutkom, da so si sami izborili vse izboljšave. To so v zahvali društvu Lega sociale democratica, ki so jo objavili v *Il Lavoratore* št. 52 z dne 7. 5. 1897, tudi nakazali, ko so zapisali, da »so se eni sukali okrog Piazza Grande, medtem ko so oni bili 17 dni brez plače«.

Nekaj dni po koncu stavke v miljski ladjedelnici je počilo v arzenalu tržaškega Lloyda. Tam je tehnični direktor Kadolitsch brez vidnih vzrokov odpustil dva delavca Ciaka in Pinterja. Ko so delavci hale b protestirali proti takemu odpustu z dela, je dal isti direktor ustaviti stroje in poklicati žandarmerijo, ki je zasedla tovarno. Gnev delavcev je preglasil vse apele k zmernosti. 1.900 delavcev je oklicalo stavko, zapustilo delovne hale in se odpravilo pred sedež društva Lega sociale democratica, da bi se domenili, »kako naj bi se delovni tovariši vrnili na delo in da bi se samovoljna enega Kadolitscha ne ponavljala več«.⁴⁶ Ucekar, ki se je tokrat spretno izognil direktnemu vpletanju Lege, je predlagal imenovanje dvanajstčlanskega

⁴³ Mario Alberti, *Il costo della vita, i salari e le paghe a Trieste nell' ultimo quarto di secolo*. Trieste 1911, str. 83, 95.

⁴⁴ *Il Lavoratore*, št. 50 z dne 16. 4. 1897.

⁴⁵ *Il Lavoratore*, št. 51 z dne 25. 4. 1897.

⁴⁶ *Il Lavoratore*, št. 53 z dne 21. 5. 1897.

odbora, ki naj vodi pogovore z Lloydovim predsednikom uprave Kalchbergom. Med stavkovnim odborom in predstavnikom Lege je prišlo do spora, saj so stavkajoči, ob nekaterih sindikalnih zahtevah, predlagali, da se iz tovarne odstranijo tajnik Polly in žandar Thoman, Kadolitscha pa naj premestijo na drugo mesto. Stavka v največji avstrijski ladjedelnici ni ostala neopažena tudi v vseavstrijskem časopisju. Kot je poročala 53. številka časnika *Il Lavoratore*, je zaradi pomembnosti spora, z Dunaja v Trst prišel dunajski strokovnjak za sindikalne spore Hueber. Česar *Il Lavoratore* ni poročal, in sicer, da se je sindikalnih pogajanj udeležil tudi Etbin Kristan, je objavil slovenski socialno demokrati list *Delavec* (št. 16, z dne 1. 6. 1897). *Delavec* je tudi poročal, da sta se v popoldanskih urah v gostilni *Ai due Moreri* v delavskem rajonu sv. Jakob Hueber in Kristan srečala z stavkajočimi delavci, katerim sta svetovala naj ne zastrujejo, »ker treba za tak štrajk čvrste organizacije, katere pa arzenalski delavci še nimajo«. ⁴⁷

Ugodni konec stavke v Lloydju je vzpodbudil še druge kategorije, da posežejo po tem načinu uveljavljanja lastnih pravic. Stavko so tokrat organizirali uslužbenci tržaškega *Tramwaya*, ki so hoteli izboljšanje plačila za 30%, 12 urni delavnik, brezplačno obleko, ter vsak 6. dan prost. Uprava je delavcem ugodila v vseh točkah, razen v višini plač, ki je bila nekoliko nižja od zahtevane. ⁴⁸

Stavkovno gibanje v Trstu se je nadaljevalo s shodom železničarjev, ki so zagrozili s stavko, če jim bodo ukinili stanovsko organizacijo. 500 železničarjev sta nagovorila W. Ellenbogen in E. Kristan, saj je bila velika večina železničarjev Slovencev. Kristan jim je kot »eden najspodobnejših govornikov in v briljantnem slogu«, kot je poročal *Il Lavoratore* v slovenščini podal poročilo o strokovnem železničarskem društvu, ki so ga »z aplauzom vseskozi prekinjali«. ⁴⁹ Za železničarji so stavko oklicali še peki, ki so v korist prebivalstva v dneh stavke pognali pekarsko zadrugo *Tiani*. Tržaški magistrat je stavko obsodil in v dogovoru z grosistoma *Benusijem* (bil je nacionalistični svetnik na magistratu) in *Salonom* onemogočil, da bi stavkajoči dosegli svoje zahteve. Avgusta 1897 so stavkali še mizarji in težaki južnega sadja, ki so zahtevali zvišanje plač. Nato so stavkali spet lesarji in kovači ter zaposleni v privatnem železarstvu, ki so zahtevali naj se jim delovni urnik zmanjša na 9 ur in pol dnevno, plača pa zviša za 5 %. Nato so stavkali še špediterski težaki in res je bilo kot so objavili socialni demokrati, »da nam vse te stavke le dokazujejo, da vlada v Trstu velika ljudska beda, da je izkoriščanje delavcev izredno močno, da ni urejenega delovnega časa, da se protipostavno zaposlujejo otroci, da se ženske zaposlujejo za nočno in njim neprimerno delo, da najemnine skokovito rastejo, da je špekulacija z osnovnimi življenjskimi potrebščinami vse večja. Vse to nendaravno stanje nas prepričuje«, nadaljuje uvodničar v *Delavcu*, »da je socialno vprašanje v Trstu izredno močno občuteno. Zato se mora socializem razviti in delovati v korist tržaških delavcev«. ⁵⁰

Trst je postal pravo bojno polje za nastajajoči sindikalizem, vendar je avgusta zaradi *Camberjevega* protagonizma, sindikalizem prešel v politično stavko. Kot smo že omenili je *Ucekarjevega* splitskega somišljenika R. *Camberja* na shodu lesarjev zaneslo, da je stavkajočim svetoval naj uporabijo silo pri obrambi lastnih pravic. Takrat je prisotni policijski funkcionar shod razpustil in dal aretirati *Camberja*. Novica se je hitro razširila po Trstu in od 11:30 do 12 ure je približno 10.000 delavcev vseh večjih tovarn istočasno zapustilo delovno mesto in oklicalo stavko. Iz *Milj* je proti Trstu odkorakalo skoraj tisoč delavcev, ki so vpili »izpustite

⁴⁷ *Delavec*, št. 16 z dne 1. 6. 1897.

⁴⁸ *Delavec*, št. 17 z dne 8. 6. 1897.

Il Lavoratore št. 93 z dne 4. 6. 1897.

⁴⁹ *Il Lavoratore*, št. 93 z dne 4. 6. 1897.

⁵⁰ *Delavec*, št. 23 z dne 8. 8. 1897

Camberjea«. Delavci so prekrizali roke v miljski Ladjedelnici sv. Rok, v tržaški ladjedelnici sv. Marko, v tržaški Oljarni-Rafinerija, v tržaškem Lloydovem arzenalu, v tržaškem Lino-leyu, v tržaški Mestni plinarni, v tržaški La Metallurgica, v škedenjski Železarni, v tržaški livarni Metlikovitz, ter v nešteti drugih manjših podjetjih. V Trstu se je na tisoče delavcev spontano zbiralo v tradicionalnih delavskih shajališčih. Mnogi so zasedli vse gostilne in proti večeru so Ucekar in njegovi razumeli, da jim lahko vse skupaj uide iz rok. Da bi preprečili najhuje so zaprosili advokata dr. Antonia Volpija naj posreduje pri namestniku policijskega ravnatelja Budinu naj Camberja izpusti, on pa bo med delavci agitiral, da bi se razšli. Medtem so močne policijske in vojaške sile zasedle vse obvezne prehode iz delavskih četrti v mestno središče. Na glavnem trgu pred namestništvom je z izdrtimi sabljami čakala stotnija konjenice in marsikdo se je zbal najhujšega. Še predno je Ucekar dobil odgovor z namestništva je dal v tem kaotičnem koncu dneva stiskati proglas v katerem je proglasil, da bo Camber izpuščen. Z Ucekarjem na čelu so skupine organiziranih članov Lega sociale democratica obiskale bližnje gostilne v delavskih rajonih sv. Jakob, sv. Ana in Settefontane ter delavce rotile naj gredo domov. Gruče razjarjenih delavcev so krožile po nikogaršnji zemlji, med predmestji in mestom in razbijale kar jim je prišlo pod roko. Meščani so zagrinjali okna, trgovci so zaprli trgovine, mestna uprava pa je odvezla plin mestni razsvetljavi. Vojska in žandarji so aretirali veliko delavcev. Kljub temu, da bi morali delavce pomiriti je časnik *Il Lavoratore* uporabljal povsem frontno terminologijo in zapisal, da »moč naše delavske stranke izredno narašča« in da »buržuazija se je poskrila pred proletarskim besom. Boje se nas«!⁵¹

Na koncu so Camberja res izpustili. V centru delavskega rajona sv. Jakob so mu priredili velik shod. Praznovanje se je zavleklo pozno v noč in policijska poročila navajajo, da sta se vino in žganje točila v potokih na zdravje socialističnega voditelja z zelo dvomljivim značajem in nejasno preteklostjo.⁵² Stavkovno gibanje je nagradilo politiko Ucekarja in Camberja, čeprav sta želela le depolitizacijo stavke in ohranitev vodstva v društvu Lega sociale democratica. Da bi ostalo trdno v sedlu se je vodstvo društva v odnosih do C. kr. namestništva izmikalo radikalnosti, v odnosih z delavci pa poudarjalo revolucionarna gesla. Res je, da je ulico preplavila masa obubožanega delavstva, ki je izkoristilo možnost javnega protesta in prišlo iz sence na plan. »Ako bi mi imeli večji vpliv na delavce«, je zapisal Delavec, »bi marsikateri štrajk izostal. Večino štrajkov ni treba iskati v onih tvornicah in delavnicah v katerih delajo zavedni delavci, temveč v onih, v katerih socialnih demokratov še ne poznajo«.⁵³

Kljub zelo izpostavljenemu besednjaku si ni Ucekar nikdar dovolil, da bi mu društvo spet prepovedali. Čeprav je bilo v Trstu vedno več dopuščeno kot drugje, si avstrijska oblast ni mogla dovoliti, da bi se stavke sprevrgle v odkrito poulično obračunavanje. Čeprav je marsikdo Ucekarju in Camberju zameril, da v stavkah leta 1897 nista dosegla vsega, kar bi lahko, to ni ganilo vodstva Lega sociale democratica. V dunajski strankarski centrali so tržaške razmere ocenjevali kot pregovorne primorske zdrahe. Adler je bil prepričan, da sta tako Ucekar kot Camber zamudila priložnost, da bi tržaško socialistično organizacijo trdneje vpela v bolj disciplinirano avstrijsko socialno demokracijo. Čeprav sta se oba tržaška socialistična voditelja skušala pri načrtovanju kariere zgledovati po visokih avstrijskih strankarskih funkcionarjih, jima to zaenkrat še ni uspelo.⁵⁴

⁵¹ *Il Lavoratore*, št. 61 z dne 6. 8. 1897.

⁵² Tržaški državni arhiv (AST), Policijsko ravnateljstvo, fond Zaupni predsedniški spisi, fasc. 256.

⁵³ Delavec št. 29 z dne 8. 10. 1897.

⁵⁴ O karierizmu v ASDS je pisal Wilhelm Heinz Schroeder, *Die Lebenslaufe der sozialdemokratischen Reichstagskandidaten: Ausgewählte Fragen und Materialien*, objavljeno v: Gerhard A. Ritter, *Der Aufstieg der Deutschen Arbeiterbewegung. Sozialdemokratie und Freie Gewerkschaften im Parteiensystem und Sozialmilieu des Kaiserreichs*, München 1990, str. 185–218.

Kljub temu je tržaško delavstvo obema priznalo karizmatičnost, ki ga niso nudili nobenemu drugemu. S tako popotnico se je Ucekar s primorskimi delegati Camberjem, Scottijem (Izola), Petričem (Milje) in Gerinom na Dunaju na 6. kongresu ASDS junija 1897 lahko pohvalil, da je tržaško delavstvo opravilo z anahronizmi najhujšega izkoriščanja.⁵⁵ Kongres je načelno sprejel izvršne odbore čeških, poljskih italijanskih in jugoslovanskih socialnih demokratov, ki so od takrat dalje uradno predstavljali svoje nacionalne stranke v ASDS.

Konec decembra tega izredno intenzivnega leta 1897 se je ob prisotnosti dr. W. Ellenboga odvijal v Trstu ustanovni zbor Sezione Adriatica del Partito sociale democratico per il Litorale e la Dalmazia (Jadranska izpostava Socialno demokratske stranke za Primorje in Dalmacijo). Kongresa se je udeležilo 57 delegatov. Tržaških delegatov je bilo triintrideset, kot sledi: 10 iz Trsta, 12 delegatov iz Kopra, 2 iz Milj, 2 iz Rovinja, 2 iz Krmina, 1 iz Pule, 1 iz Zadra in 1 iz Splita. Socialistične žene je predstavljala Matilda Bortoluzzi. Tržaško predstavništvo je sestavljalo nekaj strankarskih funkcionarjev, nekaj sindikalnih delegatov in nekaj predstavnikov delavskih kategorij (kamnoseki, strugarji, mizarji, težaki, čevljarji, železarji iz Škednja, peki in zaposleni pri Tramwayu). Ustanovni zbor je izglasoval tri sklepe in sicer, da bo tajnik sekcije postal A. Gerin, da bodo izvršni odbor izvolili na kongresu in da bo dr. W. Ellenbogen predstavljal tržaške socialiste v dunajski eksekutivi ASDS. Na deželnem ustanovnem kongresu omenjene Sezione adriatica so tudi določili, kar je na Dunaju ostalo odprto, da bo Jadrska sekcija Socialno demokratske stranke za Primorje in Dalmacijo ostala enotna, torej večnarodna. Ucekar in večina delegatov se s tem ni strinjala, vendar sta Gerin in Ellenbogen zbor disciplinirala. Prisotni policijski inšpektor, ki je opazil Ucekarjevo jezo, je Ellenbognovo prepričevanje označil kot pomembno zmago frakcije, ki je tržaške socialiste prepričala, da so ostali verni Dunaju in niso podlegli nacionalističnim himeram liberalcev, ki bi raje videli, da se v Primorju uveljavi le italijanska socialno demokratska stranka.⁵⁶

O tem, da ni imel spor med Ucekarjem in Gerinom samo osebnih valenc, govori anonimno pismo dunajski centrali, ki je slednjemu februarja 1898 slučajno prišlo v roke. V pismu je neznan pisec obtožil Gerina, da ovira rast in razvoj tržaške socialne demokracije. Jasno je bilo, da je v Trstu skupina okrog Ucekarja posegla po skrajnih metodah, da bi se znebila ljudi, ki niso bili za eno, italijansko socialistično stranko v Trstu.⁵⁷ Gerin anonimnemu piscu ni ostal dolžan. V pismu z dne 23. 4. 1898 je dunajskemu vodstvu stranke razložil, da v Trstu socialno demokratske nikdar ni bilo, da je bila Lega sociale democratica na pol privatno društvo iz katerega so ljudje bežali, ker jih je Ucekar izkoriščal za svoje cilje. »Prav zato« je pisal Gerin Adlerju, »se ne sme zgoditi, da bi Lega avtomatično postala socialno demokratska stranka Bodisi zaradi internacionalizma, bodisi zaradi lastnega položaja je Gerin Adlerju prišepnil, naj se »Jadranska sekcija socialno demokratske stranke za Primorje in Dalmacijo rangira nad Lego in ne obratno«.

Gerin si je s tem neuklonljivim stališčem, s katerim je le izvajal dunajske direktive, nakopal še hujšo Ucekarjevo jezo. Na njegov ukaz so iz Jadranske sekcije izstopili vsi odborniki, ki so Gerina pri vodenju Jadranske sekcije socialno demokratske stranke pustili popolnoma samega. Nato je z Gerinom (maj 1898) obračunal še Camber, ki je v pismu Adlerju potožil, da je Jadranska sekcija grad strahov in da nima Gerin v Trstu nobenega zaledja. Edini, ki so se še obračali nanj, Zavertnik, Kopač in Kristan, pa so bili, kljub dunajskemu bogatemu finansiranju, v Trstu popolni neznanci. »Vaši sklepi so vedno zgrešeni«, je Adlerju napisal Camber, »ker je do Trsta prevelika razdalja«. Agitacija Gerina in slovenskih sodrugov v

⁵⁵ Verhandlungen des sechsten oesterreichische sozialdemokratischen Parteitag, str. 120.

⁵⁶ Tržaški državni arhiv, (AST), Policijsko ravnateljstvo, fond Zaupni predsedniški spisi fasc. 255.

⁵⁷ Verein fuer Geschichte der Arbeiterbewegung, Arhiv V. Adlerja, 166/a, februar 1898.

Trstu, je še poudarjal Camber »zgledata korektna, vendar to v Trstu ne pomeni ničesar. Mi, ki znamo oceniti njihovo delo in njihove težnje ugotovljamo, da so vsi skupaj ustvarili v okviru tržaške stranke motečo frakcijo, ki dela proti enotnosti delavskega razreda«. ⁵⁸

Primerjanje obeh pisem Adlerju, poslanega in neodposlanega, govori, da je bil verjetno avtor obeh prav Camber. Če je za njim stal Ucekar niso ugotovili niti policijski funkcionarji tistega časa. Dejstvo je, da se je Camber hotel povzpeti na vrh socialno demokratske organizacije v Trstu ali pa celo na Dunaju, in da mu je Gerin to preprečeval. Ko je Camber na svoji poti k zvezdam ustanovil še svoj list *Il Lavoro*, ki se je skliceval na nek italijanski nacionalni socializem, je Gerin dosegel, da so ga vrgli iz stranke. Nato ga je Camber javno obtožil, da je kradel strankin denar, kar je Gerina, kljub sodni obravnavi, ki se je odvijala v Trstu in v katere pravičnost so mnogi podvomili, stalo tajniškega mesta. ⁵⁹

O vsem tem dogajanju leta 1897 je kritično pisala tudi *Edinost*, ki je stavkovno gibanje sicer razumela, a ni mogla najti opravičila za ljudi »a la Ucekar, ki je proslavljal italijansko idejo in se je povzpел do take trdosrčnosti in tiranstva, da je naravnost tajil pravico do eksistence vsem neitalijanom v Trstu«. *Edinost* je ocenila tudi Camberja, »moža, ki je bil že velehrvat, potem veleitalijan, potem austričan /.../ in sedaj je zašel med socialiste. A stranka,« pripominja *Edinost* »nima samo enega Camberja /.../, oni vsi ne morejo pogrešat slovenskih delavcev, takrat ko jih rabijo«. *Edinost* je še napisala, da »ravno naša objektivnost, nas je silila, da smo za svojo sodbo ločili stvar samo, od vodilnih oseb. Stvari same – v kolikor ima socialistično gibanje res plemeniti namen pospešiti izboljšanje duševnega in gmotnega položaja nižjih slojev in širših mas – nismo ni smeli obsoditi. To bi bilo proti našemu prepričanju! Mi ne moremo biti neprijazni socialističnemu gibanju /.../, ker isto zajemlje svoje sile iz nižjih delavskih stanov, ker je demokratičnega značaja. A ves narod slovenski je demokrat, je delavec par excellence! Zato smo morali ločiti stvar, katero ne obsojamo, od oseb, ki nam ne ugajajo«. ⁶⁰

Nekoliko drugače so na Ucekarja, Camberja in Gerina ter na stavkovno gibanje leta 1897 gledali člani JSDS, ki so bili v Trstu, po ustanovitvi stranke, stalni gosti. Etbin Kristan je ob splošni stavki prišel v Trst in v hude muke spravil Ucekarja, ki še ni pozabil L. Zadnika in njegovo željo po samostojnem organiziranju slovenskih delavcev v Trstu. Ucekarju in vsem okrog njega je bila vsaka omemba Zadnika zelo boleča. ⁶¹ Kristan in »sodruha«, za katerimi je bila uspešna ustanovitev stranke, so bili ponosni, da so realizirali že staro (od leta 1892) željo po ustanovitvi lastne slovenske socialno demokratske stranke po češkem zgledu. Tudi oni so tako kot Rok Drogenik zahtevali organiziranost Slovencev v lastni socialno demokratski stranki brez deželnih delitev. Ta želja se jim je uresničila šele 15. in 16. avgusta 1896 na ustanovnem shodu JSDS, ki se je vršila pri gostilni pri Virantu v Ljubljani. Kljub deklarirani in tudi realni pripadnosti ASDS so se pri slovenskih socialnih demokratih vseskozi čutile avtonomistične težnje, ki so bile na eni strani res sad Kristanovega teoretičnega razmišljanja, vendar so bile na drugi tudi sad širše zavesti odgovornosti za prihodnost socializma pri lastnem narodu. Povedano nam govori o tem, da je vodstvo JSDS že ob svoji ustanovitvi razmišljalo teoretično dokaj poglobljeno, predvsem pa v korist uvajanja socializma pri vseh združenih Slovencih. Le tako lahko razumemo potrebo in zahtevo voditeljev JSDS, da se politični vpliv stranke razširi tudi na Primorsko in še posebej v Trst, kjer je slovensko delavstvo, ki je bilo med drugim najmočnejše jedro slovenskega delavstva sploh, nujno potrebova-

⁵⁸ Verein fuer Geschichte der Arbeiterbewegung, Athiv V. Adlerja, 101.

⁵⁹ Tržaški državni arhiv, (AST), Policijsko ravnateljstvo, fond Zaupni predsedniški spisi, fasc. 256.

⁶⁰ *Edinost*, št. 92 z dne 4. 8. 1897.

⁶¹ Boris Gombač, Prispevki k poznanju »Delavskega lista«, prvega socialističnega glasila na Slovenskem, Slovensko morje in zaledje, št. 4–5, Koper 1981, str. 55–76.

lo lastno razredno in jezikovno razredno stranko. V tem smislu sta Kristan in Zaverтник, tako kot drugi voditelji nacionalnih socialno demokratskih organizaciji od VI. Strankarskega zborna ASDS na Dunaju (6. – 12. 6. 1897) zahtevala »intenzivnejšo slovensko agitacijo na Primorskem, da bi se tam socialistična ideja trdneje zakoreninila in da bi se narodnostni boj zmanjšal«. ⁶²

Zahtevala sta tudi »da bi se slovenska delavska lista«, ki sta že od leta 1893 potovala iz Ljubljane v Zagreb in na Dunaj »končno preselila na domača tla«. ⁶³ Ker pa lista niso hoteli tiskati ne v Ljubljani ne v Postojni, je list s svojim uredništvom romal v Trst, v mesto torej, ki je kot eden izmed najmočnejših centrov delavstva, predvsem slovenskega, zagotavljalo bodisi tiskanje, kot možnost večje naklade. ⁶⁴ Da bi lažje razvijali agitacijo za socializem in za železničarsko organizacijo so se uredniki delavskih listov Delavec in Svoboda že omenjeni E. Kristan, J. Kopač in J. Zaverтник, avgusta leta 1897 preselili v Trst. ⁶⁵ Finančne težave so deloma premostili s sredstvi ASDS, sami pa so živeli zelo skromno, saj sta Kopač in Zaverтник dobivala po 20 oziroma 17, Kristan pa po 5 florintov tedenske plače. O nič kaj rožnatem finančnem položaju vseh treh agitatorjev v Trstu se je spomnil tudi I. Regent, ki je v Spominih napisal, »da sta v Trstu nekaj časa E. Kristan in J. Kopač skupaj premogla en sam par hlač in je moral eden ostati v postelji, ko je drugi šel od doma«. ⁶⁶

Trije slovenski socialno demokratski aktivisti so se odločili, da podprejo Ucekarjevo kandiduro za 5. volilni razred, saj drugega itak niso mogli. Bodisi v časopisju, bodisi na shodih so agitirali zanj. Kljub izredno močnemu angažiranju socialističnih aktivistov, italijanski so agitirali v mestu, slovenski v okolici, skupno pa na prehodu iz okolice v mesto (Kjadin, Lovec, Sv. Marija Magdalena, Sv. Ana, sv. Jakob, Bariera, Čarbola, Škorcklja, Rojan, Barkovlje), so izidi volitev leta 1897 pokazali, da je tržaška socialna demokracija še relativno šibka. Ucekar je ob 6.491 glasovih za Nabergoja in ob 14.109. glasovih, ki jih je dobil zmagovalec volitev v 5. kuriji italijanski nacionalistični kandidat Attilio Hortis, nabral le 4.464 glasov. ⁶⁷

Kot je slovenskim socialnim demokratom očitala Edinost, so socialistični glasovi tako kot leta 1891 škodili Nabergoju in pomagali Hortisu, kar je razvidno tudi iz spodnje tabele: ⁶⁸

KRAJ	GLASOVI	Hortis	Nabergoj	Ucekar	Neveljavni
Škedemj	528	115	332	83	7
Sv. Marija M.	868	234	306	323	5
Lovec	1.153	391	440	322	7
Sv. Ivan	1.389	355	804	230	4
Rojan	963	233	607	122	4
Trebče	772	131	607	28	6
Prosek	625	130	494	1	

Italijanska liberalno nacionalna stranka je bila nesporen zmagovalec tudi v vseh ostalih 4 volilnih razredih, saj je preklcala volilno abstinenco in s tem iz tržaškega političnega prizorišča izrinila tako fedelistično avstrijakantsko konzervativno stranko, kot Politično društvo Edi-

⁶² Zgodovinski arhiv KPJ, TOM V, Socialistično gibanje v Sloveniji 1869–1920, Beograd 1951, str. 51–52.

⁶³ Zgodovinski arhiv KPJ, TOM V, op. cit., str. 53.

⁶⁴ J. Kopač, »O preteklih dneh«. Pod lipo, 1925, št.1 – 8, str. 54.

⁶⁵ J. Kopač, op. cit. str. 54.

⁶⁶ I. Regent, Spomini, str. 260.

⁶⁷ Delavec, št. 9 z dne 16. 3. 1897.

⁶⁸ Boris Gombač, Socialistično gibanje med Slovenci na Tržaškem 1896–1902, Magistrska naloga, Oddelek za zgodovino FF, Ljubljana 1978, str. 79.

nost.⁶⁹ Pri Edinosti sta pogorela tako Nabergoj, kot Kamušičič. Slednjega so, potem ko je postalo jasno, da v 4. volilnem razredu Nabergoj ne bo uspel, v 5. kuriji umaknili in na njegovo mesto postavili Nabergoja. Za ta poraz je Edinost okrivila slovenske socialne demokrate, češ, da so raje podprli italijanskega socialista, kot slovenskega poštenjaka.⁷⁰

Po marčevskih volilnih prigodah, ko so slovenski socialni demokrati aktivistično nastopili pred slovenskim delavstvom v Trstu, se je njihova prisotnost v mestu pojavljala ob stavkah in drugih prilikah. Njihovo delo se je osredotočilo na slovenske delavce, kar je bil že resen poskus združiti slovensko delavstvo v politično-organizacijske okvire JSDS. To so bile osnove na katerih je kasneje slonel ves primorski socializem. Seveda se ne Kristan, ne Zavertnik in niti Kopač niso formirali v Trstu, saj so v Trst prihajali iz Kranjske. Do Ivana Regenta, enega vidnejši avtohtonih tržaških socialistov je vodila še dolga pot, do takrat pa je bilo po mnenju JSDS treba zavreti vstop tržaškega slovenskega delavstva v enotno tržaško delavsko organizacijo.⁷¹

Oboroženi z Adlerjevo izjavo, naj se proletariat ozavešči v lastnem jeziku, so novopečeni Tržičani začeli z izdajanjem delavskih glasil *Delavec* in *Svoboda* v Trstu. Kristan, Zavertnik in Kopač so na straneh slovenskega socialističnega časopisja predlagali naj se slovenski delavec dokoplje do razredne zavesti v lastnem jeziku, saj bo le tako prekinil odtujitev ter zaživel na nivoju zavestnega socializma. Le tako naj bi postal človek in premagal odtujitev, ki je posledica izkoriščanja in raznarodovanja. »Dovolj naj bo beznic in žganja,« je vzkliknil Kopač, ki je tržaškemu delavcu prinašal novo, tokrat narodno aktiviranje v sindikalno – razrednih organizacijah.⁷² Na shodih in zborih so vsi tri socialno demokrati aktivisti razlagali, da naj bi se asimilacijski pohod v delavskih vrstah ustavil šele takrat ko bosta zaživel tako italijanska, kot slovenska socialno demokratična organizacija v Trstu. Delavstvo naj bi le z narodnostno organizirano socialno demokratično stranko premagalo naivni kozmopolitizem, ki je vedno izpodkopaval le temelje ene narodnosti.⁷³

Vse to vrenje je bilo posledica Kristanove resolucije na VI. kongresu ASDS na Dunaju, kjer je v avstrijskem okviru prodrla skupina, ki je predlagala narodnostno organiziranje avstrijske socialne demokracije, brez upoštevanja meja kronovin. Stranka naj bi slonela na nacionalni opredelitvi njenih članov, kar naj bi omogočalo delovanje vseh deželnih proletariats v svojem jeziku, predvsem pa omejevanje asimilacije številčnejšega in bolj ranljivega »nezgodovinskega« delavstva. Kristan je na Dunaju svoj predlog predstavil v opoziciji s tistimi, ki bi raje videli, da bi bila ASDS organizirana kot centralistična stranka. Kristan se je navduševal nad federalizacijo stranke, obsojal pa je, da bi v narodnostno mešanih deželah (ali mestih) privilegirali 'zgodovinske' narode pred 'nezgodovinskimi'. S tem je ASDS usmeril na pot »male internacionale, v kateri je dozorel koncept internacionalizma skovan v vsakdanji praksi« (G. D. H. Cole) in jo obranil pred »enotno ASDS, ki bi bila le zunanja povezava samostojnih nacionalnih socialdemokracij« (P. Merhav).⁷⁴

Ob tej dilemi je treba priznati, da je bilo stanje v ASDS pred volilno reformo kar precej magmatično in da so se na različne pritiske delegati različnih narodov monarhije različno odzivali. Socialisti 'zgodovinskih' narodov so predloge o federalizaciji stranke zavračali, medtem ko so socialni demokrati 'nezgodovinskih' narodov reforme podpirali. Slednji so to

⁶⁹ *Delavec*, št. 6 z dne 16. 2. 1897. *Delavec*, št. 7 z dne 1. 3. 1897. *Edinost*, št. 9 z dne 16. 3. 1897.

⁷⁰ *Edinost*, št. 10 z dne 20. 3. 1897.

⁷¹ Verein für Geschichte der Arbeiterbewegung, Adler Archiv 166/a, Triest, 9. ten Februar 1898.

⁷² *Delavec*, št. 29, z dne 8. 10. 1897.

⁷³ *Delavec*, št. 30, z dne 16. 10. 1897.

⁷⁴ G.D.H. Cole, *Storia del pensiero socialista*, Bari 1967, str. 138. P. Merhav, *Klassenkampf und nationale Frage zur Zeit der zweiten Internationale*. V: *Annali Feltrinelli XVII.*, Milano 1976, str. 345.

storili zaradi promoviranja decentralizacije stranke, ki naj bi zabrisala meje kronovin, ki so določene narode ločile in bile eden bistvenih elementov njihove podrejenosti. Ker sta pa narodna in razredna diferenciacija šli večkrat pod roko, naj bi se reforma dotaknila tudi najbolj ubožanega dela proletariata.⁷⁵

Ker so v glavnem brezpravne množice prihajale prav iz vrst 'nezgodovinskih' narodov je bila Kristanova zamisel, da jih odkupi od zgodovine, njegov glavni imperativ. Ker so se Slovenci, tako kot Čehi in Slovaki na Dunaju, množično selili predvsem v Trst, je bilo treba tem množicam nuditi možnost organiziranja v lastni stranki. Kot izhaja iz relativiziranja vsake migracije, ni težko razložiti aksioma, da je bil že takrat pri večini že ustaljenih Tržačanov, migrant prav toliko koristen kot nezaželen. Rešitev te dileme so si Italijani v Trstu zamišljali dokaj enostavno. Sklenili so, da je najbolje če slovenske doseljence takoj kulturno in socialno integrirajo in proglasijo za rezervno delovno silo. Zato ni bilo v Trstu za doseljence in njihove otroke ne slovenskih šol, ne občinske podpore, ne občinskih karitativnih društev. Najhuje pa je bilo, da ni bilo, po Ucekarjevi krivdi, niti slovenskih delavskih organizacij, ki bi tem delavcem nudile neko prvo pomoč v domačem jeziku.⁷⁶

Prav zaradi tega je Kristan skušal te razmere spremeniti z amandmajem na VI. kongresu ASDS, s katerim je izsilil uzakonitev federalističnega principa organiziranja stranke. S strankinim blagoslovom in denarjem so v Trst šli en Italijan in tri Slovenci, vendar je bil sprejem teh delegatov verni odsev tamkajšnjih razmer. Ko je na tržaški železniški postaji konec avgusta 1897 izstopil italijanski socialni demokrat A. Gerin, ga je po tržaških ulicah do društvenih prostorov spremila množica okrog 1000 tržaških delavcev. Ko so nekaj dni kasneje v Trst prišli Kristan, Zavertnik in Kopač, jih je na železniški postaji pričakala le burja. Kot izhaja iz Kopačevih spominov jih to ni presenetilo, saj so iz prejšnjih potovanj v Trst vedeli, da jih bo tam na eni strani omejevala narodnjaška Edinost, na drugi pa italijanski socialisti s C. Ucekarjem, ki je bil prepričan, da so Slovenci doma le »od Sežane navzgor«.⁷⁷

Še na prehodu iz 19. v 20. stoletje ni bil med italijanskimi tržaškimi socialisti nihče pripravljen priznati, da so bili Slovenci v Trstu, primestju in okolici povsem avtohtoni in da bi lahko to prebivalstvo in slovenski migranti imeli iste pravice kot italijanski delavci. Vzroke, da se je tudi med njimi zakoreninilo prepričanje, da so Slovenci v Trstu le »slavi – sciavi«, ki jim diši njihovo delovno mesto, moramo iskati v nedorečenosti tržaške socialne demokracije. C. Ucekar je namreč trdno verjel, da morajo vsi doseljenci zaradi nerazvite nacionalne kulture sprejeti italijanski jezik in se vključiti v italijanske razredne organizacije. Tam naj bi razredno zoreli do časa, ko naj bi jih volilni zakon povabil k demokraciji, nacionalno pa bi se morali podrediti višji italijanski kulturi. Ob tem, da v tem programu ni zaslediti nobene večje želje po revolucionarnosti, lahko ugotovimo tudi pomanjkanje vsakega internacionalizma oz. nacionalne pravičnosti.⁷⁸

Masi slovenskih delavcev v Trstu so se od novega leta 1898 posvetili Kristan, Zavertnik in Kopač. Oni so morali pri slovenskih delavcih, kjer je veljala »še precejšnja mera asimilirarnosti, več kot pa zvestoba proletarskemu internacionalizmu«, začeti orati ledino.⁷⁹ Ta slovenska socialistična trojka je od leta 1897 dalje skušala odpraviti razredno in narodno odtujenost slovenskega delavstva in mu dajati prve organizacijske okvire s prirejanjem javnih shodov in mitingov. Iz časopisnih in policijskih poročil razberemo, da je bilo septembra 1897 že 6

⁷⁵ D. Kermauner, *Narodnostna delitev...*, op. cit., str. 737.

⁷⁶ Tržaški državni arhiv, (AST), Policijsko ravnateljstvo, fond Zaupni predsedniški spisi fasc. 256.

⁷⁷ J. Kopač, *O preteklih dneh*, Pod lipo, 1925, št. 1, str. 55.

⁷⁸ G. Gratton, *Trieste segreta*, Bologna 1948, str. 125.

⁷⁹ D. Kermauner, *Narodnostna delitev...*, op. cit., str. 743.

strankarskih shodov (gostilna Pri postojnski jami, gostilna Sancin v Rojanu, gostilna v Škednju, 2 gostilni v Trstu, gostilna pri sv. Jakobu), da je bilo oktobra še nadaljnjih 10 shodov, in da jih je bilo novembra še dodatnih 10. Med njimi je bil najštevilnejši tisti, ki se ga je v gostilni Al buon operaio udeležilo 400 ljudi. Iz policijskega poročila je razvidno, da so demonstrantom prepovedali pohod po tržaških ulicah.⁸⁰

Po nekaj mesecih, ko so Kristan, Zavertnik in Kopač uspeli, tudi z Ucekarjevo pomočjo, mobilizirati slovenske delavce, se je vsem zdelo, kot da je napočil čas za promocijo lastne organizacije. Tako so 16. 10. 1897 v Trstu ustanovili Okrajno organizacijo za volilni okraj Trst Jugoslovanske socialno demokratske stranke (JSDS), kar je bila prva deklarirana samo slovenska socialno demokratska organizacija v Trstu. Potem, ko so izvolili odbor, ki so ga sestavljali Josip Kopač (predsednik), Ludvik Panek (podpredsednik), Etbin Kristan (tajnik), Krejčič (blagajnik) je bil izvoljen tudi tiskovni odsek, ki naj bi se ukvarjal z razširjanjem obeh slovenskih socialističnih listov *Delavca* in *Svobode*. Vsi prisotni so izglasovali resolucijo, po kateri naj bi »dozorel čas, ko se je slovensko delavstvo v Trstu osvobodilo vseh spon«. Uresničilo se je, kar je leto prej (15.–16. 8. 1896) v svojih programskih osnovah načrtovala novoustanovljena JSDS in sicer, »da bo stranka širila svoj politični vpliv v vse dežele, kjer so Slovenci prisotni.«⁸¹

Z ustanovitvijo Okrajne organizacije za volilni okraj Trst JSDS so njeni voditelji dali jasno vedeti, da bodo mimo Scile (italijanski socialisti) in Karibde (Edinost) poskusili organizirati slovenske tržaške delavce v slovenski socialistični organizaciji. Po ustanovitvi mestne, so Kristan, Zavertnik in Kopač organizirali še nekaj primestnih podružnic in skušali privaditi slovenske delavce na rabo materinega jezika vsaj z branjem strankarskega časopisja. Da bi jih ne obdolžili rušenja internacionalizma so se z izjavo, da »bo Okrajna organizacija JSDS slovensko delavstvo le izobraževala v lastnem jeziku, da bi slovenski delavec lahko postal človek in prekinil odtujenost, ki jo je povzročalo nepoznavanje italijanskega jezika«, izognili napačni interpretacij njihovega nacionalnega organiziranja in povedali, da ne gre za nacionalizem, ampak za povsem praktično osveščanje brezpravnih slojev v lastnem jeziku.⁸² Na II. zboru JSDS v Ljubljani 25. in 26. decembra 1897 so pohvalili sklep, da je centrala JSDS organizirala okrajne organizacije stranke na Kranjskem, Štajerskem in Primorskem zato, da bi se približala obubožanemu delavstvu v lastnem jeziku, zato da se je izpolnil strankarski načrt in da bi bila taka organizacija strank »trdno vodilo v prihodnjem boju.«⁸³

Marca leta 1897 so se slovenski socialistični agitatorji v Trstu ob volitvah, tako kot italijanski, obrnili najprej na delavsko elito. Ciljna publika, ker so takrat lahko dali svoj glas za Ucekarja, so postali slovenski železničarji. Njim so Kristan, Zavertnik in Kopač, pa tudi Ucekar namenili veliko pozornosti, kar se je izplačalo, saj je v četrtilih, kjer so prevladovali slovenski železničarji, veliko ljudi oddalo svoj glas za Ucekarja.⁸⁴

Vendar je po tej volilni epizodi za slovenske socialne demokrate v Trstu prišla streznitev. V velikemu stavkovnem gibanju sredi leta 1897 so slovenski agitatorji spoznali, da tržaško delavstvo ni sestavljeno le iz elit ampak, da vladajo v delavskih četrtilih revščina in beda brez primere. Obupnih socialnih razmer (otročka umrljivost, alkoholizem, kriminal, nepismenost,

⁸⁰ Tržaški državni arhiv, (AST), Policijsko ravnanje, fond Zaupni predsedniški spisi, fasc. 255.

⁸¹ Zgodovinski arhiv KPJ, TOM V, op. cit., str. 24–25.

⁸² Boris Gombač, *Socialistično gibanje med Slovenci na Tržaškem 1896–1902*, Magistrska naloga, Oddelek za zgodovino FF, Ljubljana 1978, str. 102.

⁸³ *Svobodni glasovi*, št. 4–5, z dne 1. 3. 1898.

⁸⁴ Vasilij Melik, *Volitve na Slovenskem 1861–1918*, str. 250.

bolezen), ki so vladale v četrlih, kjer so se naselili v glavnem slovenski doseljenci, niso mogli spregledati, saj bi se s tem odrekli bistvu svojega poslanstva. Kljub oceni italijanskih socialistov, da je bila »cepitev enaka ošibitvi« in kljub njihovem vihanju nosov, češ, da jim v Trstu Slovenci že ne bodo hodili v zelje, je slovenska socialistična trojka zagrizla v to kislno jabolko in z organiziranjem Okrajne organizacije za volilni okraj Trst JSDS dokazala, da niso le upravičili dunajskih finančnih sredstev, ampak, da so resno pristopili k osveščanju slovenskega delavstva, v splošno korist avstrijske socialne demokracije. V Trstu so postali vidni, slovenske delavce so prepričali, da lahko odločajo o svoji usodi in se prijavili kot protagonisti v tamkajšnjem političnem boju.⁸⁵

C. Ucekar je že od svojih sporov s slovenskim socialistom L. Zadnikom – ta je že v začetku 90.-ih let 19. st. zahteval večjo vlogo Slovencev pri vodenju socialdemokratskih društev – trdno uveljavljal svojo voljo pri urejanju narodnostnih in razrednih zadev znotraj stranke. Pri njegovih akcijah, mu ne moremo očitati njegovega mladostnega druženja z irendentistom G. Oberdanom ali zavzemanja za Mazzinijeve ideje ali solidarnosti z Victorjem Hugojem ob njegovem izgonu iz Belgije.⁸⁶ Očitamo mu lahko le to, da je, sklicujoč se na internacionalizem, dejansko pozabil na slovensko delavstvo, ki je bilo najbolj izpostavljen del tržaškega proletariata. Dokler je lahko pragmatično izkoristil slovenske agitatorje jih je v Trstu še trpel, ko pa so začeli organizirati lastno organizacijo jim je pokazal »pot od Sežane in naprej proti Kranjski«.⁸⁷

Ucekarju se je konec leta 1897 zdelo, da lahko sam obvlada vso tržaško levico. Zato je na ustanovnem kongresu Italijanske socialno – demokratske stranke za Primorje in Dalmacijo (Partito sociale – democratico del Litorale e della Dalmazia) izjavil:

- da zanika vsako federalizacijo stranke,
- da kljub sklepu VI. kongresa ASDS o večjezičnem tisku, ne bo izdal dvojezičnega socialističnega lista za Trst, Gorico Istro in Dalmacijo češ, da nam »značaj naše narodnosti, ki je v Evropi na samem civilnem in kulturnem vrhu po tradiciji in veličini, narekuje izdajanje le italijanskega časnika«,
- da bo, kljub internacionalizmu podprl stališče tržaškega magistrata, naj se v tržaških cerkvah ukine slovensko bogoslužje in slovenske pridige,
- da bo kljub bitki za demokratizacijo svetoval uporabo paragrafa 14, ki je izvršni oblasti narekoval vladanje z dekreti, kot v izrednih razmerah,
- da bo kljub socialističnemu internacionalizmu vedno enačil Družbo sv. Cirila in Metoda z raznarodovalnima društroma Schulverein in Lega nazionale,
- da bo le slovenskim duhovnikom prepovedal vnašaje nacionalističnega nemira med slovenske vernike,
- da bo predlagal diskriminatorni zakon, po katerem bi moral vsak, ki išče delo v Trstu in tam ni rojen, plačati posebno takso in dati prednost tam rojenim,
- da je podlegel Lazzariniju iz Istre in ščuval k šovinističnemu obravnavanju tamkajšnjih neitalijanov,
- da so za umor cesarice Elizabete krivi predvsem Slovani,
- in da je dunajskemu vodstvu svetoval odpoklic Gerina, Zaverтника, Kopača in Kristana, češ da ne poznajo lokalnih razmer in da načenjajo enotnost stranke.⁸⁸

⁸⁵ Verhandlungen des sechsten oesterreichischen Sozialdemokratischen Parteitages, str. 7, in str. 170.

⁸⁶ G. Cesari, Sessant anni di vita italiana 1869–1929. Memorie della societa' Operaia triestina, Trieste, 1929, str. 65.

⁸⁷ G. Piemontese, Il movimento operaio a Trieste dalle origini alla prima guerra mondiale, Udine 1961, str. 95.

⁸⁸ B. Gombač, Socialistično gibanje med Slovenci na Tržaškem 1896–1902, Magistrska naloga, Oddelek za zgodovino FF, Ljubljana 1978, str. 157–177.

S takim damoklejevemu mečem nad glavo se ne Kristan, ne Zaverтник ne Kopač niso mogli sprijazniti. Potem ko je iz vedno istih krogov šla v javnost še novica, da Zaverтник dohodke iz društvene gostilne spravlja v žep, je sestanek med slovenskimi agitatorji in Ucekarjem postal nujnost, ki je ni bilo mogoče odložiti.⁸⁹

V prvih januarskih dneh leta 1898, torej le slab teden po ustanovnem kongresu Jadranske sekcije italijanske socialno demokratične stranke za Primorje in Dalmacijo, sta se sestala oba narodna strankina sekretariata v Trstu.⁹⁰ Za okrajno organizacijo za volilni okraj Trst so nastopili Kristan, Zaverтник in Kopač, italijansko sekcijo pa so predstavljali Lajoš Domokos, Gerin, Camber in seveda Ucekar, ki so slovenskim »sodrugom« predstavili Camberjevo in ne Domokosovo resolucijo na ustanovnem zboru italijanske stranke. Razlika med Domokosevo in Camberjevo resolucijo je bila ogromna, saj je prvi priznal 'nezgodovinskemu' narodu, da se lahko organizira tudi v senci 'zgodovinskega', medtem ko je Camber to zanikal. V tem smislu so italijanski socialisti slovenskim naročili, da se morajo podrediti resoluciji, ki prepoveduje cepitev stranke na narodne sekretariate. Slovenskim agitatorjem so ponudili možnost vstopa in delovanja v italijanskem sekretariatu.

Kristan, Zaverтник in Kopač so se tej ponudbi izognili s citiranjem Izjave Izvrševalnega odbora JSDS z dne 4. 1. 1898, kjer je bilo zapisano, da stoji JSDS na stališčih šestega kongresa ASDS, ki izrecno poudarja federalno organiziranje stranke po narodnosti. »Mi ne odklanjamo sodelovanja v skupnih sindikalnih organizacijah z drugimi socialističnimi strankami in organizacijami, posebno tam ne, kjer dve narodnosti živita skupno na istem prostoru. JSDS ni nikdar otežkočala skupnih akciji, saj so v Trstu slovenski delavci v skupnih sindikalnih organizacijah z nemškimi in italijanskimi delavci, saj so vsi delavci ne glede na jezik skupno vodili mezdna gibanja, stavke in demonstracije, saj so praznik prvega maja vedno proslavljali skupaj itd., vendar se JSDS v narodno mešanih krajih ne more in ne sme odreči vplivu na sonarodne sodruge, ki morajo v interesu splošnega delovanja ostati v zvezi z Jugoslovansko socialno demokratsko stranko.«⁹¹

Resolucijo JSDS, ki je prepovedovala vsako sprejetje sklepov drugih nacionalnih strank je objavil Delavec iz prvih januarskih dni leta 1898. Ni treba še posebej poudarjati, da je bila formulirana in objavljena z namenom, da izbije dno Camberjevi kongresni resoluciji, ki je hotela eno večnarodno socialno demokratsko organizacijo v Primorju, seveda pod italijansko egido. Izjava slovenskih socialistov je dosegla svoj namen, saj so na koncu skupne seje predstavniki obeh narodnih sekciji soglasno sprejeli naslednjo resolucijo: »Jugoslovanski in italijanski sodrugi v Primorju in Dalmaciji se organizujejo brez ozira na deželne meje, samostalno v jugoslovanski in italijanski socialdemokratični stranki, kateri se imata razdeliti v volilne okraje in krajevne organizacije. V vseh notranjih zadevah so organizacije odnosnih narodnosti samostalne, za vsemu proletariatu splošna vprašanja se zaključuje skupno delovanje dotičnih paralelnih organizacij. V ta namen je poskrbeti, da se dotične organizacije medsebojno poznajo, ter imajo svojo ustanovitev druga drugi naznaniti. Svrha tega taktičnega grupiranja je organizacija vsega jugoslovanskega in italijanskega proletariata na mejnarodni socialnodemokratični podlagi.«⁹²

Brez dvomov lahko ocenimo, da je le tržaška akcija Kristana, Zadnika in Kopača preprečila namero italijanskih socialistov, da bi obšli federalistični princip v korist centralizmu 'zgodovinskih' narodov. Do teh občasnih nesporazumov je do leta 1902 še prihajalo. Nastopali so

⁸⁹ Tržaški državni arhiv, (AST), Policijsko ravnateljstvo, fond Zaupni predsedniški spisi, fasc. 251.

⁹⁰ Delavec, št. 2 z dne 8. 1. 1898.

⁹¹ Delavec, št. 2 z dne 8. 1. 1898.

⁹² Delavec, št. 3 z dne 16. 1. 1898.

predvsem zaradi nejasnih stališč italijanskih socialistov do nacionalnega vprašanja. Nacionalni oportunizem je med italijanskimi socialisti rasel predvsem po zaslugi Ucekarja, ki ni nikdar prekinil sodelovanja z italijanskim nacionalnim blokom. Ta konstanta je še enkrat prišla do izraza ob protislovenskih demonstracijah spomladi leta 1898 ob priliki serije predavanj, ki jih je v Trstu imel opat Pavissich, ki je širil krščansko socialne teorije.⁹³ Drugi podoben izpad italijanskih socialistov beležimo ob demonstracijah, ki so jih v Trstu priredili produnajski krogi ob umoru cesarice Elizabete, ki jo je v Ženevi zabodel italijanski anarhist Lucheni. Takrat se je Kristan pridružil obsodbam anarhičnih metod, kar ga je stalo Ucekarjevega zaupanja. Potem ko je Ucekar izjavil, da so vsi Slovani cepljeni s primitivizmom je v časniku *Il Lavoratore* začela izhajati serija izredno žaljivih člankov na račun Slovencev: »Italijanski narod je vedno popolnoma prevladal nad slovanskim, zaradi svoje čudovite latinske asimilacijske moči in ker je italijanski narod bogat, izobražen in inteligenčen. Nenehna premoč italijanskega naroda nad slovanskim se pozna tudi po ogromnem številu italijanskih besed, ki jih Slovani uporabljajo. To dokazuje, da je asimilacijski proces nekaj naravnega in da ga nobena politična borba in nobena organizacija ne bosta mogla zaustaviti. Ko je nek italijanski poslanec omenil, da se Slovani in socializem lahko enačijo, je govoril neresnico, saj ni poznal Slovanov. Slovani niso socialisti, ker to ne morejo biti zaradi kulturne zaostalosti.«⁹⁴ K razumevanju med obema socialističnima organizacijama ni veliko doprinesla izjava italijanskih socialistov, ki je enačila narodnoobrambno *Ciril – Metodovo* družbo z raznarodovalnima *Lega nazionale* in *Schulverein*. Prav tako slovenski socialisti niso podprli Gerina, ko je zahteval uvedbo paragrafa 14, s katerim so se odpravile neke ustavne garancije.⁹⁵

Ledenomrzlemu januarju 1898 je sledil prav tak februar, ko je mrzel veter iz ljubljanske smeri zapihal pod streho tržaške socialno demokratske organizacije. V vodstvo JSDS se je namreč vrnil L. Zadnik, ki je zahteval, da se lista *Delavec* in *Svoboda* vrmeta v Ljubljano. Čeprav ni jasno, kaj se je za to zahtevo skrivalo, lahko iz delčkov takratne debate izluščimo, da so bili tudi za ta spor krivi pragmatični osebni motivi. Ljubljanske 'sodruge' je očitno zmotilo, da so Kristan, Zavertnik in Kopač uspeli s svojo organizacijo v Trstu. Ta je odbila Ucekarjev napad, pridobila je nekaj simpatij pri Edinosti, uspešno tržila oba delavska časopisa in širila organizacijo na goriško gradiščansko in Istro. Potem ko je v *Delavcu* izšel oglas, naj se denar za tiskovni sklad raje pošilja *Železnikarju* v Ljubljano, kot pa na uredništvo *Delavca* v Trst, se je spor šele razplamtel. Prve dni februarja sta se Zavertnik in Kopač že poslavljala od Tržačanov, »zaradi nastalih privatnopravnih diferenc med nama in izvrševalnim oborom JSDS«, s pojasnilom, da zadeva ni osebna ampak zadeva celotno tržaško volilno okrajno organizacijo.⁹⁶

Dne 13. 2. 1898 se je 'skupni zastop' JSDS urgentno zbral v Trstu na izredni konferenci. Zadnik je zahteval od urednikov obeh listov, naj se režija zmanjša za polovico, zato naj se sorazmerno znižajo tudi plače.⁹⁷ Potem, ko je nekdo dodal, da se Tržačani okoriščajo tudi z denarjem, ki ga daje družbena gostilna⁹⁸, jih je Melhijor Čobal vrgel iz službe. Uredništvu *Delavca* in *Svobode* sta se oddali novi trojki in sicer Drogeniku, Bartlu in Zavertniku, vendar je Drogenik, ker ni maral osebnega obračunavanja, kmalu odšel iz Trsta. Vodstvo Okrajne volilne organizacije Trst je na izključitev odreagiralo s sklicanjem zbora zaupnikov, katere so

⁹³ Rdeči prapor, št. 11 z dne 27. 6. 1898.

⁹⁴ *Il Lavoratore*, št. 84 z dne 16. 4. 1898.

⁹⁵ B. Gombač, *Ustanovitev JSDS v Trstu*, *Jadranski koledar* 1976, str. 198–210.

⁹⁶ *Svoboda*, št. 2 z dne 3. 2. 1898.

⁹⁷ *Delavec*, št. 7 z dne 1. 3. 1898.

⁹⁸ Tržaški državni arhiv, (AST), policijsko ravateljstvo, fond Zaupni predsedniški spisi, fasc 251.

sezanili s stanjem v stranki ter z ekskluzivno novico, da bodo ustanovili nov socialistični list z imenom Rdeči prapor.⁹⁹ List je v glavnem pisal E. Kristan, ki sta mu pomagala Kopač in Zavertnik. Na reakcije ni bilo treba dolgo čakati, Okrajno organizacijo, Rdeči prapor in tržaške člane so Ljubljanci obtožili separatizma in jih izključili iz stranke.

Poskusov sprave je bilo kar nekaj, vendar niso bili vedno odkriti. Tržaška volilno okrajna organizacija se je po zelo uspešnem praznovanju 'prvega majnika', ko je prvič nastopila samostojno brez sodelovanja italijanskih socialistov, čutila močnejšo.¹⁰⁰ Zato ni več pristajala na pritlikave napade Zadnika in ostalih, ampak se je Kristan pri iskanju pravice obrnil kar na berlinsko teoretično socialistično revijo *Der Sozialist*, last neodvisnih nemških socialistov. Tam je E. Kristan spor med tržaško in ljubljansko organizacijo predstavil kot ideološki razkol, ki ga je bil Rdeči prapor prisiljen izvesti zaradi oportunitizma in reformizma, ki je že povsem načel ne le Ljubljano ampak že tudi dunajsko socialistično centralo.¹⁰¹ Prišlo je do hitre intervencije dr. V. Adlerja, ki je na strankini konferenci v Ljubljani 30. 5. 1898 tudi brez Tržačanov, na hitro opravil z Zadnikom in vodstvom JSDS. Sredi leta sta prenehala izhajati tako *Delavec* kot *Svoboda*. Še vedno je izhajal Rdeči prapor, ki je po mnenju mnogih, postal vse boljši ter se je zelo hitro širil celo tja, kjer bi ga najmanj pričakovali, to je pri Čobalu v Zagorju.¹⁰²

Konec avgusta so v Ljubljani sklicali izredni strankin zbor JSDS. Tam so prisotni, med njimi so bili gosti iz Gradca, Dunaja in Trsta, izvolili nov 'izvrševalni odbor'. Pod močnim Adlerjevim vplivom so dosegli tudi načelno spravo in zagotovilo, da bo dunajska centrala priskrbela sredstva za izdajanje Rdečega praporja, ki je nekaj časa izhajal kot *Delavec* – Rdeči prapor. List je postal tudi uradno glasilo stranke.¹⁰³

V uvodniku prve številke nam je dano zvedeti skoraj vse ozadje tako ostre konfrontacije med Ljubljano in Trstom. Uvodničar se zaklinja, da ni šlo za ideološke ampak za povsem vsakdanje spore, ki so se moral umakniti v ozadje zaradi »principiелne enotnosti stranke«. Zadnika ni več zaslediti v strankinih poročilih, vendar je na drugi strani v Ameriko odšel tudi J. Zavertnik. Strankino vodstvo je ostalo v Ljubljani z mrežo okrajnih organizacij, kot: ljubljansko, celjsko, zagorsko, idrijsko, in tržaško. Slednja, torej Okrajna socialno demokratska organizacija za volilni okraj Trst je za delavsko gibanje v Trstu, še posebno za njen slovenski del, odigrala veliko vlogo.¹⁰⁴

Do leta 1902, dokler je Ucekar vodil italijansko socialistično organizacijo, so se teoretična in praktična vprašanja narodne enakopravnosti v večnacionalnem okolju vse bolj puščala ob strani. Med italijanskimi socialisti so prevladali atavični kompleksi večvrednosti urbanega nad agrarnim prebivalstvom. Na račun Slovencev v Trstu je prihajalo celo do kompromisov med socialisti in nacionalisti, ki so pomenili nek neviden nacionalni limes, ki nižjim slojem ni dopuščal preboja v enakopravni status. V okviru male internacionale je italijanska tržaška sekcija ASDS predstavljala verno kopijo dunajskega reformizma. Kot v gospodarsko najbolj razvitih delih monarhije je tudi v Trstu vodstvo tamkajšnjih italijanskih socialistov, na osnovi programa, ki je obljubljal preseganje diskriminacije, pravično razdelitev davčnih bremen in spoštovanje človekovih pravic, uspelo pridobiti monopolni prostor na politični levici. Ta minimalni program, je skupaj z bojem za volilno pravico uspel mobilizirati na tisoče mezd-

⁹⁹ *Svoboda* št. 3 z dne 26. 3. 1898. *Delavec* št. 10 z dne 2. 4. 1898. *Delavec* št. 11 z dne 8. 4. 1898.

¹⁰⁰ Rdeči prapor, št. 6 z dne 5. 5. 1898.

¹⁰¹ J. Kopač, *O preteklih dneh*, op. cit., str. 23.

¹⁰² *Delavec* – Rdeči prapor, št. 18 z dne 5. 9. 1898.

¹⁰³ Zgodovinski arhiv KPJ, TOM V, op. cit., str. 55.

¹⁰⁴ Zgodovinski arhiv KPJ, TOM V, op. cit., str. 57.

nih delavcev, jih vključiti v aktivno politično življenje in jim dati socialni ponos, ki ga do tedaj ni bilo. V nasprotju s pričakovanji avstrijskih socialnih demokratov so ti procesi na eni strani okrepili nacionalno čutenje, na drugi pa načeli občutek pripadnosti delavstva velikemu večnacionalnemu prostoru. S tem, da so mezдно delavstvo osvobodili, so socialisti pospešili njegov vstop v nacionalne vrste in s tem na nek način načeli bistvo avstrijske socialne demokracije.¹⁰⁵ Prav zaradi tega se je socialno demokratskemu gibanju v Trstu začela bližati skupina intelektualcev (Slataper, Stuparich, Vivante itd), ki je tržaškemu socializmu dala izredno veliko, saj so z leve napadli politiko liberalnih nacionalcev, ki v Avstriji niso več videli svoje države. Ko je leta 1912 izšel Vivantejev *Irredentismo adriatico*, so tržaški italijanski socialisti razumeli, da morajo prerasti lastni nacionalizem in do konca razčistiti svoje pomisleke do nacionalnega vprašanja in do Slovencev v Trstu.¹⁰⁶

Od tod do realizacije teh zamisli je bila za italijanske socialiste seveda še dolga pot, ki jo tržaško delavsko gibanje ni nikdar do konca prehodilo, tudi takrat ne (1915–1918), ko je bila za to vsaj minimalna možnost. Vendar teh možnosti tudi Ucekarjeva naslednika Valentino Pittoni in Ivan Regent nista videla, čeprav pri tem v Evropi nista bila osamljena. Pomanjkanje odločnejše stranke, ki bi povzela vsesplošno nezadovoljstvo je bil v Evropi resen problem, vendar je bila mnogo pomembnejša in usodnejša naraščajoča vloga nacionalizmov, ki so preplavili Evropo. Razvoj delavskega gibanja se je torej ustavil na prvi resnejši zapreki, saj ni dal odgovora nacionalnim napetostim, ki so razjedale Evropo. Lahko bi celo zatrjili, da je od takrat dalje propadel tisti model socializma, ki je najprej v Nemčiji, nato še v Avstriji in seveda tudi v Trstu razvil misel o znanstvenem socializmu, ki je ponujal drugo kulturo in drugi način življenja, kot ga je kapitalizem.¹⁰⁷

Riassunto

La democrazia sociale slovena a Trieste 1889–1900

Boris M. Gombač

Dopo il congresso austriaco socialdemocratico di Heinfeld del 1888–89, si formarono nell'impero asburgico altre associazioni socialiste. In onore alla multiculturalità di Trieste si formò in questa cittadina costiera una società con tre sezioni nazionali: La Confederazione operaia, La Delavska zveza e la Deutscher Leseverein. A dirigere le tre sezioni furono C. Ucekar, L. Zadnik e J. Pregant, che dopo tre anni a causa di disaccordi inerenti alla questione nazionale ed ad una male organizzata campagna elettorale portarono la società alla liquidazione d'ufficio da parte della I. R. Luogotenente triestina. La lotta per l'eredità della Confederazione evidenziò due forti personalità del socialismo triestino Zadnik e Ucekar, che però non entrò mai in nessuna società che non fosse italiana. Per questo Ucekar costituì La lega sociale democratica, che non prevedeva sezioni miste. Nel frattempo vennero a formarsi a Trieste diversi giornali socialisti dal *Lavoratore* al *Delavec* e alla *Svoboda*, che agitavano per l'idea socialista. Dopo il V. congresso della socialdemocrazia austriaca di Vienna il movimento operaio poté federalizzarsi, consentendo ai singoli popoli di costituire associazioni socialiste nazionali. In attesa della riforma elettorale del 1897 si formarono sia La sezione sudslava che La sezione adriatica del partito socialdemocratico d'Austria. Nel 1897 si ebbero a Trieste le elezioni che però non portarono un grande successo ai socialisti triestini. Questi dovettero cimentarsi con un anno pieno di scioperi e di confronti sindacali che rafforzarono la socialdemocrazia triestina. Ma a grande sorpresa di Ucekar i

¹⁰⁵ E. Maserati, *Il movimento operaio a Trieste dalle origini alla prima guerra mondiale*, Milano 1973, str. 123.

¹⁰⁶ A. Vivante, *Irredentismo adriatico*, ponatis Libreria della voce, Firenze 1912, str. 188–193.

¹⁰⁷ D. Kermauner, *Temeljni problemi primorske politične zgodovine*, Ljubljana 1977, str. 89.

socialisti sloveni formarono una propria sezione anche a Trieste. Tra due risoluzioni inerenti alla questione nazionale, quella di Domocos e quella di Camber, Ucekar scelse l'ultima che penalizzava però le organizzazioni di classe non italiane. Si dovette giungere ad un compromesso tra lo sloveno Etbin Kristan, padre di una mozione a favore della federalizzazione del partito in Austria e Ucekar, che era garante del centralismo di partito. I due dirigenti accettarono la libera scelta di ciascuno a far parte del proprio partito socialista nazionale.